

Franckesche Stiftungen zu Halle

Pavli Manvtii Commentariivs In M. Tvllii Ciceronis Epistolas Ad Diversos

Accedvnt Eivsdem Scholia Et Hieronymi Ragazonii In Easdem Ciceronis
Epistolas Commentariivs

Manuzio, Paolo

Lipsiae, A.C. MDCCLXXIX

VD18 90852230

Librum VI.

Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

Terms of use

All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

[urn:nbn:de:hbz:5:1-219543](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:5:1-219543)

PAVLLI MANVTII
COMMENTARIVS

IN
M. TVLLII CICERONIS
EPISTOLARVM
QVAE FAMILIARES VOCANTVR
LIBRVM VI.

EPISTOLAE I.
ARGVMENTVM.

Athenis exsulantem Torquatum, qui contra Caesarem a Pompeio steterat, renuocare studet a sollicitudine ac moerore animi ad tranquillitatem: in quam sententiam colligit haec, quae ad consolandum valeant: primum, ita perturbata esse omnia, ut sua fortuna contentus nemo vniat: deinde conditionem eorum, qui Romae sint, et ea cernant, quae quotidie fiunt, deteriore esse, quam eorum, qui absint: quare non esse ei moleste ferendum, quod urbe careat: quod si suos suaque desideret, ne hoc quidem nomine dolendum; quando illa nullo sint in proprio periculo, nec, ut meliore statu fruantur, ipsum praesentem praestare posse: quod vero ad eius fortunam pertineat, nec desperandum esse, nec timendum aut a Caesare, aut a Pompeianis, si acciderit, ut vincant: sin ob commune reipublicae periculum angatur, solatio esse debere conscientiam optimorum consiliorum: ut virtus, licet rebus omnibus destituta, se tamen ipsa sustentet: nec vero eum, qui alios olim excitauerit, abiectiore esse animo debere: propterea, cur non aliquam ab ipsa Athenarum urbe, rationis ac moderationis parente atque altrice, doloris medicinam petat? cur non Ser. Sulpicii, amicissimi hominis ac sapientissimi, consuetudine recreetur? extremum illud, quasi extra consolationem, subiungitur; quod mihi tamen ad leniendum dolorem vni habere aliquam videtur; de sua in eum eiusque liberos voluntate, et de spe proficiendi aliquid in eius causa; quod assiduitas vni rei dedita, vel si absit auctoritas, nonnihil tamen praestare posse videatur. Suspicio interdum, scriptam esse hanc epistolam non Africani belli tempore, sed Hispaniensis, quia quarta huius libri sine dubio scripta videtur Caesare in Hispaniis rem gerente: significat enim, Sulpi-

cium Athenis discessisse. qui cum in Graecia fuerit, quo tempore M. Marcellus interfectus est, ut ex lib. 4. epist. 12. intelligitur; Marcellus autem, Caesare in Hispaniis contra Pompeii liberos pugnante, obierit; quod indicant epistolae quaedam lib. 13. ad Attic. non videtur Sulpicius ante bellum Hispaniense Athenis discedere potuisse. praeterea, Tullia, Ciceronis filia, bello Hispaniensi perijt: Caesarque ex Hispaniis, et Sulpicius e Graecia consolatorias ad Ciceronem litteras miserunt: cum Sulpicius breui discessurus esset: quod indicat lib. 4. epist. 6. in qua est: *scrabam, tuum aduentum (sic enim audiebam) appropinquare. quo patet, discessum Sulpicii in Hispaniense bellum cadere.* Nec patetur illa quarta, Hispaniensi bello; haec vero prima, Africano scripta. nam in quarta, in qua de Sulpicii discessu mentio fit, appellatur haec prima, in eo loco: ut ad te scripsi antea, tempus est huiusmodi, ut suam quisque conditionem miserrimam putet: et, ubi quisque sit, ibi esse minime velit. Quod, opinor, Cicero non diceret de litteris ante tot menses conscriptis, quot inter Africanum et Hispaniense bellum inter sunt.

EXPLANATIO.

A Torquato] Manliae gentis, patriciae, antiquissimae. patriciam autem et Cicero hanc gentem fuisse ostendit in orat. pro Sulla c. 8. verum et plebeios fuisse Manlios, idem testatur in Phil. 1. c. 13. Propter unius, inquit, M. Manlii scelus, decreto gentis Manliae, neminem patricium M. Manlium vocari licet. Nisi haec dixit habita ratione sui temporis; cum et patricii et plebei essent Manlii; non quod eo tempore, quo Manlius Capitolinus damnatus est, Manlii duorum generum essent. Liuius quidem lib. 6. c. 20. hoc Manliae gentis decretum memorat, omissa patriciae mentione. Torquati cognomen a Torque natum, quem Gallo singulari pugna victo detraxit T. Manlius. qua de re Liuius lib. 7. c. 10. Gellius lib. 9. c. 13. Cicero lib. 1. de Fin. c. 7. et Tusc. 4. c. 22. et lib. 2. de Offic. c. 31. Hunc Manlium vocat optimum virum lib. 1. ad Attic. epist. 1. Transiit ante Ci-

ceronem in Graeciam ad Pompeium, ut lib. 9. ad eundem epist. 8. Africam videtur administrasse post praeturam: nam consul numquam fuit. leguntur enim haec in oratione pro Plancio c. 11. Adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo gravissimo, et sanctissimo, atque omni laude et honore dignissimo viro dilectus est, ut et contubernii necessitudo, et adolescentis modestissimi pudor postulabat.

Et si ea perturbatio est — esse malit] Infra eadem sententia, epist. 4. Tempus est huiusmodi, ut suam quisque conditionem miserrimam putet: et, ubi quisque sit, ibi esse minime velit. Hic aduertendum, quater in primis huius epistolae comprehensionibus repetitum, et si, tamen: in quo si quis hodie nostrum offenderet, excusari vix posset.

Quisquis] Quisquis, pro quisque interdum veteres usurparunt, ut

ut

vt hic ipse Tusc. 5. c. 34. *Vt quid quid obiectum est, quod modo a natura non sit alienum, eo contentae non quaerunt amplius.* Lib. 4. in Ver. c. 13. *Ita odorabantur omnia et peruestigabant, ut, ubi quidquid esset, aliqua ratione inuenirent.* Plautus in Trin. Act. 4. Sc. 2. v. 39.

Sin unum quidquid singillatim et placide percunctabere.

Lucretius autem saepissime.

Oculi augent dolorem] Oratorie modo sensum oculorum auget, aurium imminuit, modo contra. nam lib. 4. epist. 9. aurium sensu plus doloris, quam oculis percipi dixit: quia Marcello reditum suadebat: hic, vt absentem Torquatum consoletur, oculis augeri dolorem ait. et epist. 4. *In malis, inquit, omnibus acerbius est videre, quam audire.* et lib. 4. epist. 13. *Nec audio solum, quod ipsum esset miserum, sed etiam video, quo nihil est acerbius, eorum fortunas dissipari.*

Intueri coguntur] Quo dolor fit acerbior. audire autem, qui non vult, non cogitur: itaque potest auertere cogitationem a miseris.

Nec auertere a miseris cogitationem sinunt] A consuetudine enim oculorum animum abducere, difficillimum est.

Multarum rerum desiderio] Quas cum republica perdiderimus.

Cum magna molestia tuos tuasque desideras] Liberos in primis: de quibus epist. 4. *Reliquum est, ut te angat, quod absis a tuis tam diu.* Res molesta, praesertim ab iis pueris, quibus nihil potest esse festinius.

Aut praecipuam aliquam fortunam postulare, aut communem re-

cusare] Sic lib. 4. epist. 15. *Non debes aut propriam fortunam et praecipuam postulare, aut communem recusare.*

Agitare animo] Tribus modis hoc verbum ad eandem sententiam accommodatur, *agitare animo, agitare in mente, agitare simpliciter.* primus hoc in loco modus ostenditur, et pro Fonteio c. 6. *Vos et saepius eandem rem animis agitare, et diutius uno de teste cogitare potestis.* Alter lib. 1. de Nat. deor. c. 41. *Habet nihil aliud, quod agitet in mente.* Tertius lib. 3. in Ver. c. 96. *Quodsi ille hoc unum agitare coeperit, esse aliquod genus cogendae pecuniae.*

Vt non adhibeas in consilium cogitationum tuarum desperationem aut timorem] Vt in tuis cogitationibus locum desperationi aut timori nullum tribuas: id est, vt neque de reditu desperes, neque salutis tuae timeas.

Qui in te adhuc iniustior, quam tua dignitas postulabat, fuit] Caesarem significari manifestum est: de quo paullo mitius epist. 4. *Eius enim, qui tardior in te leuando fuit, quam fore putaramus, non est mihi dubia de tua salute sententia.*

Non magna] Affirmant duae negantes particulae, sed ita, vt aliquid imminuant. plus enim erat magna signa, quam, nec non magna.

Nec tamen is ipse] Cur salutis amittendae timore angamur, cum is ipse, a quo seruari volumus, eodem timore vacare non possit? Augurium Ciceronis breui Caesaris interitus comprobauit.

Omniū bellorum exitus incertus] Vtrius partis victoria sit futura,

Aa 3

incer-

incertum est. epist. 4. *Omnis belli Mars communis, et semper incerti exitus proeliorum.* et Phil. 10 c. 10. *Ut concedam incertos exitus esse belli, Martemque communem.*

Ab altera] Si Caesar vicerit in Hispania.

Seiunctum ab omnium interitu] Aut simul omnes victoris clementia seruabimur; aut eiusdem ira peribimus. epist. 4. *Illud cuius facile est docere, cur praecipue tu dolere nihil debeas.*

Ab altera] Si vicerint Pompeiani.

Numquam timuisse] Licet a bello discesleris. *Numquam*, dicit, ut significet nec antea, bello scilicet Africano, timuisse Torquatum a Pompeianorum victoria.

Quasi consolationis loco] Non plane consolationis loco: quia, cum patria, quae nobis rerum omnium carissima debet esse, periclitetur; minus angere priuatis incommodis debemus. itaque communis periculi recordatio, quasi quaedam consolatio videtur esse. Huius generis illud est in epistola sequenti: *Misera est illa quidem consolatio, tali praesertim cui et viro, sed tamen necessaria, nihil esse praecipue dolendum in eo, quod accadat vniuersis.*

Multa dicant] Quae ad consolandum valent, significat ea, quae insignes philosophi de sedando luctu conscripserunt: quorum sententias postea Cicero, amissa filia, in sua scripta transtulit, aegritudinis leniendae causa. eorum nomina recitat diuus Hieronymus in Epitaphio Nepotiani. *Legimus*, inquit, *Crantorem, cuius volumen ad confouendum dolorem suum se-*

cutus est Cicero: Platonis, Diogenis, Clitomachi, Carneadis, Posidonii ad sedandos luctus opuscula percurrinus; qui diuersis aetatibus diuersorum luctum vel libris vel epistulis minuere sunt conati: ut etiam, si illorum areret ingenium, de illorum posset fontibus irrigari.

Vereor, ne consolatio nulla possit vera reperiri] Mei veteres libri, vlla, omnes habent: sed, nulla, requirit sententia. nam *vereor* cum simplici negatione coniunctum, usurpatur in rebus, quas accidere nolumus, ut *vereor, ne filius peccet*: cum gemina vero negatione, in rebus, quas accidere vellemus: ut, *vereor, ne filius non recte viuat*: volumus enim filium recte viuere: interdum, quod idem valet, pro gemina negatione utimur, ut, hoc modo: *vereor, ut filius recte viuat*. quare videtur aut legendum hic, *vereor, ut consolatio vlla possit vera reperiri*: aut, *vereor, ne consolatio nulla possit vera reperiri*. nam et paullo post, cum dicit, *vereor, ne nefas sit dicere*: hoc significat, nefas sit dicere. sic igitur, si dicas, *vereor, ne consolatio vlla possit vera reperiri*: hoc significes, consolatio aliqua possit vera reperiri. quod a Ciceronis mente discrepat. nullam enim ait sibi videri esse consolationem tanti mali, praeter illam, etc. Vide, quae de hoc verbo, *vereor*, diximus in lib. 2. epist. 1.

Quantum in cuiusque animo roboris est atque nervorum] Non enim omnes, qui praeteritam vitam aequae laudabiliter traduxerint, aequae conscientia sustentantur: sed ut quisque firmo aut infirmo

firmitate animi est, ita maiorem aut minorem a conscientia consolationem capit. quo spectat illud in epist. 4. *Quae tamen, si possis eam suscipere, maxima est.*

Satis est] Ergo felicitas non ab iis rebus, quae ab aliis aut a fortuna dantur, sed a nobis est: quae Stoicorum fuit opinio: ut lib. 1. Acad. c. 10. sed Aristoteles Ethic. lib. 1. et Polit. lib. 7. adiunxit externa bona.

Bene beateque vivendum] *Bene vivit*, qui cum virtute vivit: *beate*, cui nihil omnino deest. addidit enim *beate*, quia *recte vivere*, non idem est cum *beate vivere*: quod Ethic. lib. 1. ad Eudemum scripsit Aristoteles. nobilitas enim, proles, opes, divitiae, amici, vires etiam corporis et pulchritudo ad beatitudinem conferunt: sine quibus tamen licet bene vivere: quod virtutis est.

Vereor, ne eum — nefas sit dicere] Interrogandi nota sententiam alii concludendam putant. quibus assentire, si legeretur, *verear*. quomodo autem nunc est, elicitur hoc: fortasse nefas est eum appellare miserum, qui se optimorum consiliorum conscientia sustentare possit. nam ut, *non vereor ne*, negationem significat: ut illud lib. 2. epist. 7. *Non vereor, ne quid timeas, ne quid stulte facias*: idem est, ac si dicas, nihil te timide, nihil stulte facturum confido: et lib. 5. epist. 12. *Non vereor, ne assentimentum quadam aucupari tuam gratiam videar*. ut igitur qui dicit, *non vereor ne*, negat, non affirmat: sic qui ait, *verear ne*, affirmat potius, quam negat. timet enim aliquid futurum, quod nol-

let. quocirca, *verear, ne nefas sit dicere*: valet, opinor esse nefas: vel, fortasse nefas est dicere. Minime igitur necessaria est nota illa interrogantibus visitata. Neque vero, *non vereor*, legendum est: ne sine causa discedamus ab antiquis libris.

Optimorum consiliorum] Cum dixerit, *bene sentire, recteque facere*, videtur hic addere debuisset, *atque factorum*. sed nobiliter posuit, nec alterum, licet omitteret, exclusit.

Miserum] Non enim eo te miserum putes, quia respublica miserrima est; cum te possis optimorum consiliorum conscientia sustentare.

Victoriae praemiis ductos] Ut Pompeianos quosdam: de quibus epist. 6. *Victa est auctoritas mea, non tam a Pompeio (nam is movebatur) quam ab iis, qui duce Pompeio freti, peropportunitatem et rebus domesticis et cupiditatibus suis illius belli victoriam fore putabant.* hanc rem et Caesar attigit lib. 1. de bell. civ. c. 3. 4.

Officium] Lib. 9. epist. 5. *Securitas non spes, sed officium.*

Nec ERN. Qui neque cum id faciebamus, tam eramus amentes] Haec particula, *neque*, hic habet vim quandam, non saepe visitatam: subauditur enim, *non modo*: ut sit: *non modo nunc, sed neque tunc*. Simpliciter lib. 9. epist. 15. *Neque ego aliter accepi.* et lib. 1. ad Attic. epist. 5. *Neque id neglexi.*

Si id evenit] Ut vinceremur.

Ingredientibus nobis in causam] Publicam causam suscipientibus contra Caesarem, senatui dicto non audientem. Eandem sententiam posuit

posuit epist. 12. in eo loco: *Cum re ordarer, te in hoc ipsam bellum esse ingressum, non solum, uti victor, beatus; sed etiam, ut, si ita accidisset, victus, sapiens esses.* Nec dissimiliter in epist. 6. *Sin, propter incertos exitus euentusque bel-
lorum, posse accidere, ut vinceremur, putasses; non debere te ad secundam fortunam bene paratum fuisse, aduersam ferre nullo modo posse.*

Cadere animis] *Cadimus animo, et cadit animus, utrumque enim dicitur: in Laelio c. 7. Nec debilitari animus, aut cadere patitur. Et Tusc. 3. c. 18. Simul animus cum re concidit. Et Phil. 3. c. 9. Allato nuncio de legione quarta, mente concidit.*

Praestandum] *Praestare culpam dicitur, qui culpam vitat. hoc praestare debemus: reliqua ne curemus: non enim praestanda nobis sunt; quia malum in vna culpa situm est.*

Perditis rebus omnibus] *Hoc refertur ad illud: reliquum est, ut te excruciet commune periculum reipublicae. Haec, inquit, ideo dixi, ut intelligas, vel si omnia interierint, virtutem tamen sustentare se ipsam posse. Quanta igitur cuiusque virtus, tantam ille ab ipsa virtute consolationem capit. quod supra dixit, quantum in cuiusque animo roboris est atque nervorum, tanta consolatio est. atque haec virtus, hoc robur, hi nervi sunt eorum, qui se optimorum consiliorum conscientia sustentare possunt. Quod autem hic, perditis rebus, infra dixit, perditam reipublicam: et in epistola sequenti, reipublicam funditus interire: et ibidem paullo*

post: sin omnino interierint omnia. et epist. 21. euerfis omnibus rebus: et epist. vlt. libri superioris, funditus euerfam fortunam. Contrarium est, saluis rebus, lib. 4. epist. 1.

Quicumque status est futurus] *Infra: Nec dubitare debes, quin aut aliqua republica, sis futurus, qui esse debes; aut perditam, non afflictiore conditione, quam ceteri. Idem in epistola sequenti.*

Atque haec mihi scribenti veniebant in mentem] *Eleganter interdum a particula, atque, sententiam ordimur, ut proxime, atque haec eo pertinet oratio. et epist. 6. atque utebar familiarissime Caesare. et ad Terentiam lib. 14. epist. 4. Atque ego, qui te confirmo, ipse me non possum.*

Desperationem] *Cum de republica desperabam, si res ad arma deduceretur.*

Consilium improbam] *Pugnari nolebam: cupiebam quamvis iniqua conditione pacem. epist. 4. et 6. et libro superiore epist. vlt.*

Multo ante confirmata per nos metipsos] *Cum Pompeius iterum consul operam dedit, ut Caesari Galliarum administratio in alterum quinquennium prorogaretur. de quo in epist. 6. ipsum Pompeium consulem pugnasse dicit. et lib. 8. ad Attic. epist. 3. de Pompeio: Istum in reipublicam ille aluit, auxit, armauit: ille legibus per vim et contra auspicia ferendis auctor: ille Galliae vltioris adiutor: ille gener: — ille provinciae propagator: ille absentis in omnibus adiutor. Eadem dixit in Phil. 2. c. 10.*

Pilis

Pilis et gladiis, non consiliis, neque auctoritatibus] Sic lib. 4. epist. 7. *Non enim iis rebus praestabamus, quibus valere poteramus, consilio, auctoritate, causa, quae erant in nobis superiora, sed laceratis et viribus, quibus pares non eramus.*

De iure publico disceptari] De ipsa republica contendit. sic lib. 4. epist. 4. *Postquam armis disceptari coeptum est de iure publico.* et epist. 14. eiusdem libri: *Quanto periculo de iure publico disceptaretur armis.*

Neque ego diuinabam] Futura non videbam: sed, ne acciderent, timebam.

Euentu atque exitu] Exitus euentu, non euentus exitu, posterior est: nam ultra euentum exitus est: ultra exitum nihil omnino.

Id futurum, quod euenit] Fore, vt Caesar vinceret.

Exploratius promittere] Non plane promittere, sed exploratius, quam de victoria Pompeii. hoc quidem exploratius, quam illud, promittere, diuinare tamen plane non poteram.

Iis rebus] Consiliis, auctoritatibus, causa. paullo ante. et lib. 4. epist. 7.

Militum robore] Lib. 7. epist. 3. de Pompeio: *Signa, tirone et collectio exercitu, cum legionibus robustissimis contulit.*

Sed tu illum animum] Tale illud Sulpicii lib. 4. epist. 5. *Neque imitare malos medicos, qui in alienis morbis profitentur se tenere medicinae scientiam, ipsi se curare non possunt.*

Philargyrus] Liberti cognomen, quod in seruitute nomen vnicum

fuerat. valet autem, amator argenti.

Suspensi] Expectatione euentus. pugnabatur enim in Hispania: itaque dixit supra: *Cum omnium bellorum exitus incerti sint, etc.* et epist. 4. *Videmur intelligere non diuturnum bellum.*

In vrbe ea] Athenis. Pro Flacco c. 26. *Adiunt Athenienses, vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortae, atque in omnes terras distributae putantur.* et lib. 1. de Orat. c. 4. *Athenae omnium doctrinarum inuentrices.* epist. 4.

Nata et alta] In Bruto c. 10. *Videsne, in ea ipsa vrbe, in qua et nata, et alta sit eloquentia, quam ea sero prodierit in lucem? Veteres ab alo et altum, et alitum deducebant. Priscianus, et Diomedes.*

Ratio ac moderatio vitae] Ob doctrinam, religionem, iura, leges. ideo putabantur Athenae in tutela Minervae.

Ser. Sulpicium] Graeciae praepositum a Caesare. epist. 6. *Brutum Galliae praefecit: Sulpicium Graeciae.* vide, quae diximus lib. 4. epist. 12.

Beneuolentia et sapientia] Quae sapienter in re nostra dicuntur ab amicis, creduntur facilius, et magis mouent, quam si dicantur ab alienis. ideo coniunxit cum sapientia beneuolentiam. epist. 4. in extremo.

Auctoritatem et consilium] Omnino cauendum ciuile bellum, cuius initia cernebantur, Sulpicius consul censuit. lib. 4. epist. 3. *Ahsens, inquit, cognoscebam, quae esset tua in hoc pestifero bello*

Aa 5

bello

bello cauendo et praedicendo sententia, et quae sequuntur.

Togati potius potentiam, quam armati victoriam subissemus] Simile illud in epist. 6. *Nolo hunc de me optime meritum, existimare, ea me suasse Pompeio, quibus illo si paruisset, esset hic quidem clarus in toga et princeps: sed tantas opes, quantas nunc habet, non haberet.* Subissemus, inquit, potentiam, ut rem grauem, sed victoria tamen leuiorem. ideo in epist. 4. *Cupiebam, quamuis iniqua conditione, pacem.* et in vltima superioris libri: *Quauis tuta conditione pacem accipere malui, quam viribus cum valentiore pugnare.*

Quam necesse fuit] Amorem suum declarat, ac studium confirmandi Torquati, cum plura etiam fortasse scripserit, quam necesse fuit. simul illum tacite laudat, quasi virtus eius minus multa desideraret. hoc ipsum dicit in epistola tertia, addita, quam hic omittit, ratione, cur fuerit longior. *Superioribus, ait, litteris, beneuolentia magis adductus, quam quo res ita postularet, fui longior.* Neque enim confirmatione nostra egebat virtus tua. Et epist. 4.

Illis, quae maiora sunt, breuius exponam] Rerum diuersarum connexio, in qua laborare multos video, vulgare non requirit ingenium. hic Cicero a consolatione doloris ad promissionem auxilii percommode transit. nam, cum dixisset, *haec longiora*, subiunxit, *illa maiora.* sic epist. 3. *Sed haec consolatio levis est: illa grauior.* Et ad Appium lib. 3. epist. 10. *Atque*

haec domestica. Quid illa tandem popularia? Et ad Cassium, lib. 12. epist. 2. *Sed haec tolerabilia: illud non ferendum, quod est, qui vestro anno filium suum consulem futurum putet.* Et Phil. 2. c. 11. cum obiiicienti Antonio, civile bellum eius culpa natum esse, copiose respondisset, transitum ita quaesuit ad aliam rem, vix ut interrupta narratio videatur, hoc modo: *Sed haec vetera: illud vero recens, Caesarem meo consilio interfectum.* Huius generis innumerabilia fere occurrunt: sed fastidium vitemus, et haec sibi quisque, quod nos olim facere conuevimus, notet in legendo.

Neminem] Quia perierat Cn. Pompeius, et P. Lentulus, quorum opera restitutus ab exilio fuerat.

Quibus tantum debebam, quantum tu intelligis] Plus scilicet, quam tibi: sed, cum eos belli casus eripuerit, nemo, cui plus quam tibi debeam, superest. epist. 4. *Beneuolentiam tuam erga me imitabor, merita non assequar.*

Belli casus eripuit] Mors eripuit, de iisdem dixit, lib. 4. epist. 13.

Qui sum] Epist. 10. *Eodem tempore, eademque de causa, nostrum uterque cecidit.* et epist. 13. *Eadem causa opes meas fregit, quae tuam salutem in discrimen adduxit.* et in vltima huius libri: *Quid possim, nescio, vel potius me parum posse sentio.*

Studium, certe velim existimes ERN. Studium certe] Si consilio et opera prodesse tibi non multum potero, studio certe numquam deero.

EPISTO-

EPISTOLAE II.

ARGVMENTVM.

Excusat se, quia rarius antea scripserit: spem aliquam offert de reconciliato Caesaris animo: nihil ei praecipue timendum significat. Scripta videtur eodem anno.

EXPLANATIO.

Leuari] Persistit in translatione, quia dixerat, *granitate*.

Varietate] *Varietatem* non vocat mutationem causae; quia scilicet modo simuissent homines, modo sperassent; sed quod varietas fuerit inter causam Torquati, et voluntatem opinionemque hominum; propterea quod, cum ei reditum in Italiam Caesar concessisset, ut infra ostendemus; fore sperauerunt homines, ut paullo post redeundi quoque in urbem facultas ei permitteretur. in quo se difficilem Caesar praebuit.

Adhuc] Sperare se aliquid ostendit. nam, *adhuc*, varietatis illius, quam proxime nominavit, quasi terminus videtur.

Aut volebant, aut opinabantur] *Contra voluntatem, et praeter opinionem*, dixit lib. 3. epist. 3.

Pro malis temporum] Si rem ipsam spectes, moleste ferendum videtur: si tempora consideres, quae pessima sunt; mihi crede, non est cur moleste feras. Lib. 13. epist. 28. *Pro horum temporum perturbatione*. lib. 12. ad Attic. epist. 14. *Pro malis, recte habebat*. Alibi, *ut in malis, ut in perditis rebus*.

Armis urgeri rempublicam sempiternis] Ut in armis de iure publico semper disceptetur, sicut adhuc quidem disceptatur.

Positis] Infra addidit, *abiectis, aut detractis*. hic *positis*, communiter pro omnibus usurpatum est.

Funditus interire] Amissa libertate: quod accidit: numquam enim postea suum ius respublica recuperavit.

Si arma valebunt] Non loquitur de victoria armis parta, sed de contentionis diuturnitate: id est, si armis res agetur. hoc enim ad illud respondet, *neesse est armis urgeri rempublicam sempiternis*. De victoria vero statim subiungit.

Reciperis] Recipiebatur, quia, licet in urbem redire non posset, in Italia tamen ei licebat esse. Hoc etiam e postremis epistolae verbis colligitur: *Vt, aut quo scribam, aut quo veniam, scire possim*. nam, si extra Italiam Torquatus esset; non diceret Cicero, *quo veniam*. Praeterea, Torquatum in Tusculano fuisse, eiusque causam Dolabellae a Cicerone commendatam, ut scilicet eius reditum in urbem a Caesare ex Hispania redeunte impetraret, licet intelligere ex lib. 13. ad Attic. epist. 9. *Edualgus*, inquit, *ad me venit, cum haberem Dolabellam, Torquatus; humanissimeque Dolabella, quibus verbis secum egissem, exposuit. commodum enim egeram diligentissime: quae diligentia grata est visa Torquato*. Et ad eundem epist. 20. *Torquato no-*
stra

stra officia grata esse, facile patior: eaque augere non desinam. Et epist. 21. *Quid possum de Torquato, nisi aliquid a Dolabella?* Et epist. 45. *Cum Dolabella viuendum esse istis diebus vides, quod nisi me Torquati causa teneret, satis erat diuini, ut Puteolos excurrere possem.* Atque illae ad Atticum epistolae, Caesare ex Hispania, deuictis iam Pompeii liberis, redeunte, scriptae sunt: hae vero ad Torquatum, adhuc pugnante: id quod perspicuum satis est: haec tamen una, confecto iam bello, et concessa Torquato manendi in Italia, non in urbem veniendi, potestate, scripta videtur esse, ideoque reiicienda in extremum locum.

Conditione] Quod inter vtramque partem de ponendis armis conveniat.

Victoria detractis] Alterutra parte vincente, ita ut bellum nulum superfit.

Respirauerit] Quia non amplius armis urgetur respublica. quod si, victoria detractis armis, ciuitas respirauerit; bonitas in eo et clementia indicari videtur. in quo Caesari, qui secunda iam fortuna usus erat, Cicero assentatur. quamquam Pompeii partes afflictas nondum penitus erant.

M. Antonius] Orator ille summus, qui loquitur in oratoriis libris.

Iam tum timebat] Ante Marii et Sullae bellum, quo in bello ipse est interfectus.

Suspiciabatur] Ex discordiae principiis. hoc significatur lib. 1. de Orat. c. 7. nam de sermone inter Scaeuolam, Antonium, Crassum habito, sic ait: *Quo quidem in ser-*

mone multa diuinitus a tribus illis consularibus Cotta deplorata et commemorata narrabat, ut nihil incidisset postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto ante vidissent.

Tali praesertim ciui et viro] Qui ne hoc genere consolationis indigere deberet, probitate et virtute meritus est. *Ciuem et virum* saepe coniungit Cicero. ut lib. 4. ad Attic. epist. 15. *O virum! o ciuem!* et alibi.

Necessaria] Quid enim praeterea consolari possit?

In his paucis verbis] Non his proximis, quibus de omnium rerum interitu locutus est, sed illis superioribus, ab eo loco, *neceesse est aut armis urgeri rempublicam semper* intermis: quibus aliquid eum, quod speret, habere ostendit. nam, tribus propositis, si arma valeant, si omittantur, si funditus intereant omnia; ex primo, liberat eum timore; ex altero, spem offert recuperandi fortunae et dignitatem; tertium si eueniat, praecipuum dolorem adimit in eo, quod accadat vniuersis. Ergo, cum subiungat hic: *profecto etiam sine meis litteris intelliges, te aliquid habere, quod speres:* ad superiora illa respexit.

Hoc] Dum de iure publico dimicatur.

Aliquo] Positis armis, aut abiectis, aut detractis: de quo supra.

Quo veniam] Erat igitur, ut dixi, Torquatus in Italia, nec tamen prope urbem: nam ille ad Ciceronem, aut ad illum Cicero, cum praesertim hoc tempore extra urbem esset, omnino accessisset. non fuisse autem in urbe Ciceronem, cum

cum hanc epistolam scripsit, nec Torquatum prope urbem, ostendunt superiora illa verba: *quod absim ab urbe, ut, qui ad te profi-*

ciscantur, scire non possim. Postea vero Torquatus propius urbem accessit: ut recitata iam ex epistolis ad Attic. loca demonstrant.

EPISTOLAE III. ARGUMENTVM.

Quattuor utitur rationibus ad consolandum. primum, quia maxime ad timorem mors proponitur, miserrimum esse ostendit, ita vivere, ut non sit vivendum: quod malum impendere, utraque pars vicerit. deinde, consolatur a communi conditione: tum, a vita innocenter tracta: postremo, ab ipsa etiam morte, quae malorum sensum adimit. Scripta est paucis diebus post primam, quam significari primis verbis videmus. itaque restituenda videtur in suum locum, unde retrusa est in tertium.

EXPLANATIO.

Quam quo res ita posularet] Idem dixit epist. I.

Neque erat ea mea causa] Meae res eo loco erant: is erat meorum rerum status.

Earum rerum] Quae geruntur in Hispania.

Idem exitus] Victoriā insolentem et crudelem fore. infra.

Video animo] Cernere animo, dixit lib. 5. epist. 12.

Oculis cernimus] Lib. 10. epist. 19. Nec vero quidquam video, quod non idem te videre certo scio] Lib. 2. epist. 16. Non eam cognovi aciem ingenii tui, quod ipse videam, te id ut non putem videre.

Quem exitum acies habitura sit, diuinare nemo potest] Epist. I. Cum omnium bellorum exitus incerti sunt. epist. 4. Cum omnis belli Mars communis, et cum semper incertū exitus proeliorum sint: tum hoc tempore ita magnae utrimque copiae, ita paratae ad depugnandum esse dicuntur, ut, uterumque vicerit, non sit mirum futurum.

Belli exitum] Belli finem. quod in epistola sequenti dixit, nunc tantum videmur intelligere non diuturnum bellum.

Si id minus] De belli exitu, quem propinquum esse arbitror, falli fortasse possum: de ipsa certe victoria, qualis futura sit, minime fallor.

Qualis futura] Quid significet, indicant inferiora verba: ita vivere, ut non sit vivendum, miserrimum est. quibus verbis amissio pristinae dignitatis, legum interitus, et victoris insolentia atque crudelitas praedicatur.

Si id vel ante acciderit] Si acciderit mors.

Ita enim vivere, ut non sit vivendum, miserrimum est] Lib. 7. epist. 3. Vbi non sis qui fueris, non esse cur velis vivere.

Mori autem nemo sapiens miserum dixit ERN. duxit, ne beato quidem] Miseriam in morte nemo sapiens constituit, sed in turpi vita: quod si ne beato quidem mori mi-

ferum

serum est, quanto minus nobis in iis miseriis, quae post bellum impendent. lib. 5. epist. 16. *Vt ea non dicam, quae saepissime et legi et audiui, nihil mali esse in morte.*

In ea es urbe] Athenis. epist. 1. et 4.

Parietes ipsi] Cum sapientes multi Athenis de contemnenda morte disputauerint.

Leuis est consolatio ex miseriis aliorum] In epistola superiore: *Misera est illa quidem consolatio, tali praesertim cui et viro, sed tamen necessaria, nihil esse praecipue cuiquam dolendum in eo, quod accidat vniuersis.*

Aut eorum, qui discesserint] Consideratur omnino aliquid. designari enim duo genera hominum, ex eo, quod sequitur, manifestum est. in antiquis libris non est alterum illud membrum, *aut eorum, qui remanserint.* quod ex ingenio additum videtur, duo veteres libri habent, *quam quamuis eorum, qui discesserint.* quod sincerum existimarem, nisi sequeretur: *alteri dimicant; alteri victorem timent.* qui enim ab armis discesserant, victorem Caesarem timebant, contra

quem pro Pompeio iam pugnauerant. itaque in epistola sequenti, *nemo est, inquit, quin cogitet, quam sit metuendus iratus victor armatus.*

Cum omni vacem culpa] Saepe in consolationibus hanc sententiam vsurpat. vide epistolam sequentem et primam: ne multa eiusdem generis afferentes lectorem obtundamus.

Sensu omnino carebo] Amitti sensum in morte, et hic affirmat, et in epistola sequenti: quod dubitare visus est lib. 5. epist. 16. Aristoteles quoque non satis in eo suam sententiam aperuit.

Rursus] Quia rursus de morte philosophari coepit, quasi veniam petit, cum ad eum scribat, qui Athenis, vt paullo ante dixit, ea vel plura vel ornatiora a doctissimis ac sapientissimis viris audire possit. qui haec igitur ad te, noctuam scilicet Athenas mittit. Adagium inde ortum, quod Athenis nummi percuterentur cum imagine noctuae. noctuae igitur Athenis multae, quia nummi multi. lib. 9. epist. 3. et lib. 2. ad Q. Fr. epist. 16. et interpres Aristophanis.

EPISTOLAE IV.

ARGVMENTVM.

Tres partes habet haec epistola. prima est de propinquo belli exitu: altera ad consolandum pertinet: tertia studium ac diligentiam pollicetur in iis rebus, quae ad Torquatum pertineant. Scripta est paullo post superiorem proximam: nam in illa dixit, videre se exitum belli: in hac idem significat, cum ait: nunc tantum videmur intelligere non diuturnum bellum: et in illa, nihil accessisse noui; in hac, noui nihil esse, quod scriberet.

EXPLANA-

EXPLANATIO.

Non disturnum bellum] Quod in Hispania cum Pompeii liberis Caesar gerebat: de quo dixit in epistola proxima: *belli exitum video.*

Non quo ego certo scirem, sed quod haud difficilis erat coniectura ERN. *Non quo, sed quod difficilis erat coniectura]* Mendosus, et fortasse mutilus locus. nec opem ferunt antiqui libri. vnus Fului habet sic: *putabam, quo ego certo sciam, sed quod difficilis erat coniectura.* alter: *putabam non quo modo, sed quod difficilis erat coniectura.* reliqui omnes, vt impresum est. Ego hic ingenio nihil assequor, quod probeim.

Omnis belli Mars communis] Incerta semper victoria est. vnde illud in orat. pro Milone c. 21. *Adde casus, adde incertos exitus pugnarum. Mar temque communem: qui saepe spoliantem iam et exultantem euertit, et perculit ab abiecto.* et pro Sextio c. 5. *Nimum communem Martem, bellique casum metuens.* et Phil. 10. c. 10. *Vt concedam incertos exitus esse belli, Martemque communem.* De hoc genere ornaenti sic lib. 3. de Orat. c. 42. *Gravis est modus in ornatu orationis, et saepe sumendus: ex quo genere haec sunt, Martem belli esse communem, Ceterum pro frugibus, Liberum appellari pro vino, etc.*

Magnae utrimque copiae] Pompeianae maiores. nam in eo libro, quem de bello Hispaniensi vel Hirtius, vel Oppius conscripsit, c. 30. haec sunt: *Erat acies XIII. aquilis constituta, quae lateribus equitatu tegebatur, cum leui armatura mil-*

libus sex, praeterea auxiliares accedebant prope alterum tantum. Nostra praesidia LXXX. cohortibus, et octo millibus equitum.

Vt, vtercumque vicerit, non sit mirum futurum] Hic locus corrupti superioris loci sententiam demonstrat.

Inter victorias] Hoc et in proxima epistola, et in superioris libri vltima: sed hic ratio subscribitur.

Alteros] Pompeianos.

Propemodum] Non plane, sed propemodum: quia, cum belli civilis initio Pompeiani crudeliter otiosis minati essent, inde licuit conicere, quales in victoria futuri essent. vide lib. 9. epist. 6.

Iratus victor armatus] *Iratus* iis, qui Pompeium secuti essent. *Victor:* quia victoria, etiam si ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociores impotentioresque reddit: vt, etiam si natura tales non sint, necessitate esse cogantur: multa enim victori eorum arbitrio, per quos vicit, etiam inuito facienda sunt. *Armatus:* nam, depositis armis, ira deferuescit, et ad lenitatem animus paulatim delabitur: arma vero qui adhuc retinet, victoria recenti, facile iis ad caedem vititur. Ab irato, a victore, ab armato quid non timendum?

Praeter illam: quae tamen, si possis eam suscipere, maxima est] Haec est illa consolatio, de qua dixit epist. I. *Praeter illam, quae tanta est, quantum in cuiusque animo roboris est atque neruorum, vt ea uti possis. non enim omnes ii, qui recte vixerint, aeque conscientia sustentantur: sed, qui fortiores animo sunt, eo maiorem a con-*

conscientia consolationem capiunt. prodest igitur magis aut minus conscientia, pro cuiusque animo.

Euentus nostri consilii] Quia *visi* sumus.

Consilium] Quia pro republica arma sumpsimus. epist. 1. *Quoddam nobis officium iustum, et pium, et debitum reipublicae nostraeque dignitati videbamur sequi.* et lib. 9. epist. 5. *Consilii nostri, ne si eos quidem, qui id securi non sunt, non poeniteret, nobis poenitendum putarem.*

Ad ferendum] Moderate: quod proxime dixit. est enim hic, ferre, pro tolerare.

Eius] Caesaris.

Qui tardior in te lenando fuit] Epist. 1. *Qui in te adhuc iniustior, quam tua dignitas postulabat, fuit.*

Non est mihi dubia de tua salute sententia] Epist. 1. *Signa dedit animi erga te mitigati.*

De aliis] De Pompeianis, si vicerint. eandem sententiam posuit in epist. 1. *Ab altera victoria tibi periculum nullum esse perspicio: ab altera te ipsum numquam timuisse certo scio.* et epist. 2. *Si arma valebunt: nec eos, a quibus reciperis, vereri debes; nec eos, quos adiunxisti.*

Quid sentiam] Cum tu quoque sentias idem, quod ego, ab iis tibi timendum non esse.

Pueris] Manlia natis. nam ut est in orat. pro Plancio c. 11 A. hic Torquatus uxorem habuit T. Torquati, fratris sui patruelis, filiam. feminas autem gentis nomine appellari solitas, quis iam nescit?

Festiuus] Festiuitas laudari solet in pueris. lib. 1. ad Attic. epist. 12.

Puer festiuus, anagnosces noster, Sosithaeus decesserat. et pro Flacco c. 36. *Materculae suae festiuus filius.* Festiuus autem est, qui sermone et adspectu hilaritatem excitat. et lib. 2. ad Attic. epist. 6. *festiuam librorum copiam dixit Cicerone, quam cum videret, laetabatur, et festiuam picturam in Parad. 5. c. 2. Nonne igitur sunt ista festiua?*

Vt ad te scripsi antea] Initium significat epistolae primae.

Acerbius est videre, quam audire] Epist. 1. *Oculi augent dolorem; qui ea, quae ceteri audiunt, intueri coguntur, nec auertere a miseris cogitationem sinunt.* et lib. 4. epist. 13.

Ad omnes casus subitorum periculorum magis obiecti sumus] Vide ingenium. diuerso modo in re diuersa argumentatur. nam hic ad leniendum Torquati desiderium, urbanam vitam subitis periculis obiectam esse ait: at, lib. 4. epist. 9. cum ad Marcellum scriberet, quem Romam redire cupiebat, tutiorem esse probat in vrbe vitam, quam in externis alienisque locis. *Magna, inquit, gladiatorum est licentia: sed in externis locis minor etiam ad facinus verecundia.*

Obiecti] Propositi, ut lib. 5. epist. 16.

Litterae] Vide lib. 4. epist. 3. et lib. 5. epist. 15. et epist. 6. huius libri, et lib. 9. epist. 2. et 3. et vlt.

Longinquitas temporis] Lib. 4. epist. 5. *Nullus dolor est, quem non longinquitas temporis minuat ac molliat.* Et lib. 5. epist. 16. *Quod allatura est ipsa diuturnitas, quae*
maximos

maximos luctus vetustate tollit, id nos praecipere consilio prudentiaque debemus. — Quod est dies allatura, id consilio anteferre debemus, neque expectare temporis medicinam, quam repraesentare ratione possimus. Et lib. 12. ad Attic. epist. 10. Consolationum multae viae, sed illa rectissima. impetret ratio, quod dies impetratura est. Et lib. 7. epist. 28. Me non ratio solum consolatur, quae plurimum debet valere, sed etiam dies, quae stultis quoque mederi solet.

Quanto fuerim dolore, meministi] Offendi scio Latinae linguae rudes hoc loquendi genere: quasi mendosum sit, quanto fuerim dolore: sincerum autem, quanto fuerim in dolore: quia scilicet non dicatur, ego sum laetitia, sed, ego sum in laetitia. Apte vero et apposite. quis enim hoc negat, ego sum laetitia, dolore, spe, Latine non dici? at illud quis negare potest, ego sum magna laetitia, magno dolore, magna spe, recte et eleganter dici? Discant igitur uti similibus exemplis, ubi refellere aliquid, aut probare conantur, nec tam facile consensum auctoritatemque veterum omnium librorum contemnant.

Ceteros] Qui pacem improbant: non, ceteros, omnes: nam Ser. Sulpicius, M. Marcellus, et alii pacem suaserunt. lib. 4. epist. 1. 2. 3. 7. 9.

Quamvis iniqua conditione] Epist. ult. superioris libri: Quavis tuta conditione pacem accipere malui, quam viribus cum valentiore pugnare. Et infra epist. 6. et ad Pompeium lib. 8. ad Attic. epist. 11. Mea quae semper fuerit

sententia, primum de pace vel iniqua conditione retinenda, meminisse te arbitror. Et lib. 7. ad eundem epist. 5.

Casu factum] Ut viderim plus, quam ceteri: id est, ut Caesar viderit: quod ego metuens, cupiebam quamvis iniqua conditione pacem.

Si iam vocer ad exitum vitae] Si quis mihi vitam eripiat. Non loquitur de naturali morte: sequitur enim: vetat in eo vim timere.

Non ab ea republica aueller, qua carendum esse doleam] Eadem consolatio lib. 5. epist. 17. Illud utinam ne vere scriberem, ea te republica carere, in qua neminem prudentem hominem res ulla deleberet. Et infra epist. 6. Exponerem etiam, quemadmodum hic, et quantam in turba, quantaque in confusione rerum omnium viveremus. necesse est enim minore desiderio perditam republicam carere, quam bonam.

Sine ullo sensu] Earum rerum, quae accidunt in vita. infra, et epist. 3. Si non ero, sensu omnino carebo.

Adiuvat aetas; et acta iam vita] Epist. 20. Ita viximus, et id aetatis iam sumus.

In eo] In morte, a qua non longe absumus.

Vim] Quae a victoribus possit afferri.

Is vir] Cn. Pompeius, tribus triumphis clarus. Argumentum a casibus clarissimorum virorum: quo etiam usus est epist. 6. Commemorarem, inquit, non solum veterum, sed horum etiam recentium vel ducum, vel comitum tuorum gravissimos casus. Etiam externos multos claros viros nominarem. Leuat enim dolorem communis
quasi

quasi legis et humanae conditionis recordatio.

li viri] M. Bibulus, P. et L. Lentulus, L. Domitius, Ap. Claudius, alii.

In ipso illo, quod timetur] In morte. sic lib. 10. ad Attic. epist.

14 O vitam miseram! maiusque malum, tamdiu tinere, quam est illud ipsum, quod timetur!

Dolor nullus] Amisso sensu. paullo ante, et epist. 3.

Benevolentia] Vide initium superioris epistolae.

Seruium] Sulpicium, qui Achaiae praeerat.

Athenis] Vrbe eius imperii et iurisdictionis, epist. 1.

Prudentissimi] Epist. 1. *Qui te profecto et benevolentia et sapientia consolatur.*

Tua virtute] Quando Seruius discessit, cuius te benevolentia et sapientia valde leuabat. Ne tamen omnem in vno Sulpicio Torquati consolationem sitam fuisse ostenderet, ideo dixit, *ut soles*. ita eum debita virtutis laude non priuauit: quam tamen ei, ut in epist.

6. legitur, Philargyri sermo ademerat. Et quod hic, *tua virtute*, in epist. 6. *firmitudine animi*, dixit.

Studiose diligenterque] Studium est animi: diligentia re ipsa praestatur.

Benevolentiam tuam erga me imitabor, merita non assequar] Lib. 1. epist. 8. dixit, *minus faciemus, quam debemus*. et epist. 4. eiusdem libri: *Si vitam pro tua dignitate profundam, nullam partem videor tuorum meritorum affectus*. Merita Torquati significantur et in epist. 1. in extremo: *Ego, inquit, habeo, cui plus quam tibi debeam, neminem*. *Assequi* plus est, quam *imitari*. *imitatur* enim is, qui post sequitur: *assequitur* autem, qui ad eum, quem sequebatur, iam peruenit. vtriusque verbi vim plane Cicero expressit lib. 1. de Leg. c. 2. *In historia*, inquit, *puerile quiddam confectatur: ut vnum Clitarchum, neque praeterea quemquam, de Graecis legisse videatur: eum tamen velle duntaxat imitari: quem si assequi posset, aliquantum ab optimo tamen abesset*.

EPISTOLAE V.

ARGVMENTVM.

A. Caecinam, qui non modo contra Caesarem pro Pompeio pugnauerat, verum etiam illi, edito libro, maledixerat, patria carentem conso'atur, beneque sperare iubet de fortunis suis, ac de se ipso. In extrema epistola pollicetur officia sua, tamquam Caecinae meritis, et verustiae debita necessitudini. Scripta videtur paullo ante, quam Caesar in Hispaniam contra Pompei liberos iret. nam de viuo Marcello et restituto, in sequentibus litteris mentio fit: Marcellus autem restitutus est post bellum Africanum; interfectus, cum in Hispania pugnaretur: quod suo loco iam probauimus.

EXPLANATA

EXPLANATIO.

Caecinae] Cognomen est Licinae gentis, ut ostendit Plinius lib. 20. c. 18. Caecina vero ex Etruria Romam venit, ut epistola sequenti, et oratione pro illo habita, quae exstat, intelligitur. et videtur hoc accepisse cognomen a Caecina, Volaterrani agri fluvio, quem nominat Plinius lib. 3. c. 5. nam et Caecinam Volaterranum, idem Plinius appellat lib. 10. c. 24. et Tiberius praenomen a Tiberi fluvio deductum crediderim, et Aufidius atque Aternius, quae Romanarum gentium nomina fuere, et a fluviis Aufido et Aterno, non Aufido, qui est in Apulia, apud quem natus est Horatius poeta, sed eo, qui fluit ad Pontinas paludes. Aternus autem, qui hodie *Pescara* dicitur, Vestinos diuidit a Marrucinis, ortus in agro Amiternino. Huius Caecinae vxor *Caesennia* nominatur in oratione, quae illum moriens ex deince et semuncia heredem reliquit. *Caecina*, et vnica *n* scribo, et secunda syllaba producta, et *Porcina*, *Catelina*, *Aruina*, *Spurina*, *Hemina*: quibus Romanae cognominibus vsae sunt. id trium quoque veterum lapidum testimonio comprobatur.

Filium tuum] Non e *Caesennia* natum, sed ex priore vxore: quod ex oratione licet coniecere.

Video autem fere quotidie] De hoc genere ornamentis, quod sit verbo repetito, diximus lib. 1. epist. 1. in eo: *Regis causa, si qui sunt, qui velint, qui pauci sunt.* huius generis et illud est lib. 9. epist. 17. *Fiet quodcumque volens qui valebunt: valebunt autem semper arma.*

Quantum valeam] Parum se valere ostendit epist. 1. *Qui sim hoc tempore intelligo.* et lib. 4. epist. 13. ut alia loca omittantur, quae multa sunt.

Liber] Quo *Caesarem* laudabat, ut epist. 7. nam ille, quo maledixit, antea scriptus erat.

Custoditur] Scripserat enim *Caecina* epist. 7. *Filius, ut audio, peritumit, neque iniuria, si liber esset; quando non tam interest, quo animo scribatur, quam quo accipiat; ne ea res inepte mihi noceret.* Et in eiusdem epistolae clausula: *Quod ad librum attinet, quem tibi filius dabit, peto a te, ne exeat: aut ita corrigas, ne mihi noceat.* Nec dubito, quin haec epistola post illam scripta sit.

Non mihi sumo, ut plus ipse prospiciam, quam te videre atque intelligere mihi persuaserim] Solet, cum de futuris rebus loquitur, arrogantiae suspicionem vitare, communicata prudentiae laude cum eo, ad quem scribit, ut lib. 2. epist. 16. *Non eam cognoui aciem ingenii tui, quod ipse videam, te id ut non putem videre.* et epist. 3. huius libri: *Nec vero quidquam valeo, quod non idem te videre certo scio.*

Quia fieri potest, ut tu ea perturbatione animo cogites] Simili excusatione *Sulpicius* lib. 4. epist. 5. avertit a se culpam arrogantiae, cum *Ciceronem* consolari vellet. *Quae, inquit, in praesentia in mentem mihi venerunt, decreui breui ad te perscribere: non quod ea te fugere distinem; sed quod forsitan, dolore impeditus, minus ea perspicias.*

Ea natura rerum] Quia nihil idem esse diu potest.

Temporum] *Ciuium. Rerum* hoc natura et ciuium temporum non patitur, ait in epistola sequente.

Tam bona causa] Suscepta pro communi libertate.

Iniuria] Sic ad Mescinium epist. ult. superioris libri: *intellexi, quam fortiter iniuriam ferres.* epist. 10. bis.

Quam extra ordinem de te ipso habemus] Praecipuam, non eandem quam habemus de aliis, qui patria carent. Hic quaero, quibus causis adductus Cicero spem haberet extraordinariam de Caecina. non enim ob ingenium et virtutem, quae paullo post nominantur, spem de ipso praecipuam ceperat: sed illa dixit ad eam spem accedere, quam extra ordinem iam habebat. itaque aliae causae, praeter ingenium et virtutem, quaerendae sunt, quae spem extraordinariam efficerent. quae quoniam occurrunt nullae, dicendum est, cum Cicero scripsit: *quam extra ordinem de te ipso habemus*, significasse eam ipsam spem, quam haberet ob illius ingenium et virtutem, non ullam, quae sine ingenii et virtutis accessione extraordinaria esset, ut hoc dixerit: accedunt ad spem, ut extraordinaria sit, ingenium et virtus: accedunt autem praeter illa, quae tibi sunt cum aliis communia.

Dignitatem et virtutem tuam] Nota dignitas est, virtus autem dupliciter accipitur, pro quadam naturae praestantia, etiam sine doctrina, et pro ipsa doctrina. pro naturae praestantia, hic, et in orat. pro Archia c. 7. *Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, et sine doctrina,*

naturae ipsius habitu prope divino, per se ipsos et moderatos et graues existisse fateor: etiam illud adiungo, saepius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Doctrina vero virtutis nomine paullo post demonstratur, in eo, propter eximium ingenium, summamque virtutem. vide lib. 4. epist. 4. et lib. 13. epist. 27.

Accedunt tua praecipua] Haec ego libenter, atque etiam quae sequuntur, propter eximium ingenium summamque virtutem, parentesi superiore includerem, ut post communia multorum ornamenta, statim praecipua Caecinae subiicerentur. Sed hoc videtur fieri non posse propter illud, ad eam spem: quod ad aliquod verbum referri necesse est. Omnino carere locum mendo vix crediderim: aut, si mendo vacat, erit ex eo genere, quod Pedianus habere soloecismi speciem, in Cicerone interdum notauit.

Mehercules ERN. Mehercule] Cum ex veteribus libris alii, *mehercule*, alii *mehercules*, habeant; malui *mehercule*, ipsius Ciceronis auctoritate comotus, apud quem in Orat. c. 47. ita scriptum est: *pomeridianas quadrigas, quam postmeridianas, libentius dixerim; et mehercule, quam mehercules.*

Cuius in potestate sumus] Lib. 4. epist. 7. *Cogitare deberes, te fore in eius ipsius, quem fugeres, potestate.* Varie summam Caesaris potestatem ostendit, duobus quidem modis in ea, quam proxime appellauimus, epistola: *penes quem est potestas: et, qui tenet rempublicam:* in epistola vero octaua eiusdem libri, *qui omnia tenet:* in nona, omnia

omnia delata ad unum sunt: in decima tertia, qui plurimum potest.

Eo ipso bono tuo] Caecinae ingenio. in epistola sequenti: *mirifice ingeniis excellentibus, quale est tuum, delectatur.*

Violatum] Quia Caecina in Caesarem scripserat, epist. 7. et Suctonius in Iulio c. 75. ubi de Caesaris moderatione ac clementia loquitur, *A. Caecinae, inquit, criminossimo libro laceratam existimationem suam, civili animo tulit.*

Quod ipsum lenitur] Haec ipsa ira, quam commovit in Caesarem liber tuus, quotidie sedatur.

Natus] Patre nobilissimo; ut in epistola sequenti.

Cognitus] Fateor, *durio rem esse conditionem spectatae virtutis, quam incognitae, inquit M. Brutus in epistola ad Ciceronem epist. 16. ad Brut. simile illud lib. 1. epist. 6. Praesta te eum, qui mihi a teneris, ut Graeci dicunt, unguiculis es cognitus.* Nec alienum est ab hac sententia, quod legitur lib. 9. epist. 14. *Ne licet quidem tibi iam, tantis rebus gestis, non tui similem esse.*

Vetustas nostri amoris] Quippe cum etiam eius patre familiarissime sit usus. vide lib. 13. epist. 66.

EPISTOLAE VI.

ARGUMENTUM.

Excusatur litterarum tarditatem: tum inducit diuinationem quandam, e Caesare ipso, et rerum temporumque natura sumptam: postremo consolatur eum, proposita fortitudinis laude, conscientia recte factorum, delectatione litterarum, calamitate ducum vel recentium vel veterum, perturbatione reipublicae. Eodem anno, atque etiam ante proximam superiorem.

EXPLANATIO.

Meritorum multorum, et studiorum, et partium ERN. et studiorum parium] Lib. 13. epist. 66. Caecinam appellat hominem omnibus secum studiis officiisque coniunctissimum. Hic vel studia litterarum significantur, ut lib. 5. epist. 15. *vetustas, amor, consuetudo, studia paria:* vel etiam studia in reipublicam, quia fuerat vterque in praesidiis Pompeii, pro causa optimatum, id est reipublicae. Antea legebatur, *et studiorum, et partium.* placuit eorum sententia, qui *studiorum parium*, ope aliqua veteris libri reposuerunt.

Sed tamen vereor] Etiam si deesse tibi non debere intelligas officium meum; tamen vereor, ne litterarum a me officium requiras.

Expulissent] Clodiana tempora significat, nec magis ipsum Clodium, quam Caesarem, Pompeium, Crassum tacite carpit: qui omnes, pulso Cicerone, facilius aditum sibi ad pessima quaeque parari posse crediderunt. vide orat. pro Sextio c. 17. 18.

Qui illam cadere posse, stante me, non putarunt] Maior in privato ciue virtutis fieri significatio non potest, quam si fortunam il-

Bb 3

lius

lius cum reipublicae fortuna coniunctam esse dicamus. quod de Camillo Romana, de Epaminonda Graeca prodit historia: illo in exsiliū pulso, urbem a Gallis captam; restitūto, liberatam: hoc viuo Thebanos imperasse, qui antea seruierant; mortuo, iisdem seruire coactos, quibus antea imperauerant. Eandem laudem tribuit Isocrates Alcibiadi ἐν τῷ περὶ τῆς ζεύγης: Οὐχ' ἡγῶντο ἕδεν οἶον τ' εἶναι κινεῖν τῶν καθεστώτων, πρὶν ἐκ ποδῶν ἐκείνους αὐτοῖς γένοιτο. Id est: *Non putarunt, vlla ex parte mutari statum reipublicae posse, nisi de medio tolleretur.* Quam sententiam aut imitari voluit Cicero gloriae suae fauens, aut, Isocratis fortasse legendi consuetudine, vel etiam ingenii felicitate quadam, in eam incurrit, cum et haec scripsit, et illa lib. 7. epist. 2. *Cum omnis respublica in meo capite discrimen esset habitura, magnum quiddam spectauit; nec sua sponte, sed eorum auxilio, qui, me stante, stare non poterant.*

In qua tu eras] Negotiationis fortasse causa. nam epist. 8. *a me, inquit, consilium petis, quid sim tibi auctor: in Siciliāne subsidia, an ad reliquias Asiaticae negotiationis proficiscare.* Nec dubito, quin eandem negotiationem significet, cum ad Seruiliū, qui Asiae praeerat, lib. 13. epist. 66. Caecinam his verbis commendat: *Te rogo atque oro, ut eum in reliquis veteris negotiationis colligendis iuues.*

Glorioso] Quid gloriosius, quam ab vniuersa republica reuocari, promulgantibus omnibus, referente consule, comitiis centuriatis, ordinibus hominibusque incumbenti-

bus? quod ipse gloriatur lib. 1. epist. 9. maximeque in orationibus post reditum.

Celeri] Rediit post menses XVII. nam videtur discessisse extremo mense Martio, ut ex epistolis ad Attic. lib. 3. cognoscitur: in urbem autem anno sequenti est ingressus pridie non. Sept. quod indicat epist. 1. lib. 4. ad eundem. nam quod Plutarchus et Appianus eum rediisse decimo sexto exsiliū mense dixerunt; fortasse non ad tempus, quo urbem intrauit, sed ad illud, quo in Italiam venit, spectarunt.

Etruscae] Diuinandi ratio ab Etruscis in urbem inducta. lib. 1. de Diuin. c. 41. et lib. 2. de Nat. deor. c. 4. et Valerius Max. lib. 1. c. 1.

A patre] Epist. 9. et lib. 13. epist. 66.

Monumentis atque praeceptis] Non significat libros: nam de his proxime subiunxit, plurimo doctrinae studio: quid igitur? monita ipsa, et documenta. lib. 4. epist. 1.

Nostrorum temporum varietate] Exsilio miserrimo, et reditu gloriosissimo. Nam *varietas temporum* et aduersam et secundam fortunam significat. lib. 13. epist. 29. *Notae tibi sunt varietates meorum temporum. In omni genere et honorum et laborum meorum, et animus, et opera, et auctoritas, et gratia, etiam res familiaris C. Capitonis praesto fuit.*

In his tam obscuris rebus] Cum ex nimia Caesaris potentia, cuius auctor adiutorque maxime Pompeius fuit, ciuile bellum, et ea, quae acciderunt, futura praedixi.

Monuisse Pompeium] Phil. 2. c. 10. *Mea illa vox est nota multis:*

tis: Vtinam, Cn. Pompei, cum C. Caesare societatem aut numquam coisses, aut numquam diremisses! fuit alterum gravitatis, alterum prudentiae tuae.

Pompeium faciebam plurimi] Lib. 2. epist. 15. *Emori Caesarem bonestum esse cupio: pro Pompeio emori possum. et lib. 8. ad Attic. epist. 2. Ego pro Pompeio libenter emori possum. facio pluris omnium hominum neminem.*

Fidele Pompeio] Vt fides amicitiae debita postulabat. lib. 2. epist. 16.

Salutare utrique] De Pompeio vere dictum, qui civili bello vitam amiserat. Sed ait, *salutare utrique*, quod ad utriusque salutem spectaret. utrique enim amicus erat: quod proxime dixit.

Providere] Non est hic, *providere*, pro prospexerim, vt epist. 4. *Interdum coniectura possis propius accedere, cum est res eiusmodi, cuius exitus provideri possit: sed pro, operam dederim, ne acciderent: quod sequentibus verbis ostenditur. sic epist. 10. Quae sunt in fortuna temporibus regentur, et consiliis nostris providebuntur.*

Hunc] Caesarem.

Ea me suasse Pompeio] Quae suaserit, ipse exponit Phil. 2. c. 10. his verbis: *Duo tempora inciderunt, quibus aliquid contra Caesarem Pompeio suaserim. ea velim reprehendas, si potes: unum, ne quinquennii imperium Caesari prorogaret: alterum, ne pateretur ferri, ut absentis eius ratio haberetur. quorum si utrumvis persuasissem, in has miseras numquam incidissemus.*

Tantas opes] Tantam potentiam. *Opes enim non plane diuitiae sunt, sed totum illud, quo valemus. lib. 4. epist. 13. Aliorum opibus casus meos sustentabam.*

Eundum] A Pompeio: cui lege Trebonia in quinquennium utraque Hispania, Crasso vero Syria data erat. Lib. 16. epist. 12. *Feruntur omnino conditiones ab illo, ut Pompeius eat in Hispaniam. Caesar lib. 1. de bell. ciu. c. 9. 10. Plutarchus, Appianus, Dio, alii.*

Civile bellum nullum omnino fuisset] Nam Caesar conditionem hanc ferebat; velle se, si Pompeius in Hispaniam iret, in urbem venire, et praesentem petere consulatum, non absentem, ut ei lex concedebat, ipso Pompeio tertium consule adnitente lata. lib. 16. epist. 12. et Caesar lib. 1. de bell. ciu. c. 9. et alii.

Rationem haberi absentis] Permitteri, ut absens Caesar consulatum petere posset.

Non tam pugnavi, ut liceret] Non ego, ut hoc liceret, pugnavi, (nam ipse Pompeius tertium consul, ut liceret, pugnaverat atque effecerat) sed ut, quoniam iam licebat, eius ratio haberetur. cur enim, quod populus iusserat, non probarem? Hac de re Suetonius in Caesare c. 29. hoc modo: *Senatum litteris deprecatus est, ne sibi beneficium populi adimeretur: aut, ut ceteri quoque imperatores ab exercitibus discederent.* In epistola ad Caesarem, lib. 9. ad Attic. epist. 11. *Iudicaui, eo bello te violari, contra cuius honorem, populi Romani beneficio concessum, inimici atque invidi niterentur.*

Bb 4

lyfo

Ipso consule] Ipso Pompeio, tertium consule, lib. 8. ad Attic. epist. 3. *Idem etiam tertio consulatu, postquam esse defensor reipublicae coepit, contendit, ut decem tribuni plebis ferrent, ut absentis ratio haberetur: quod idem ipse sanxit lege quadam sua.* Et Suetonius in Caesare c. 26. *Cum senatus unum consulem, nominatimque Cn. Pompeium, fieri censuisset, egit cum tribunis plebis, collegam se Pompeio destinantibus, id potius ad populum ferrent, ut absentis sibi, quantumque imperii tempus expleri coepisset, petitio secundi consulatus daretur: ne, ea causa, maturius, et imperfecto adhuc bello, decederet.*

Pugnante] Contendit, dixit lib. 8. ad Attic. epist. 3. lib. 7. vero ad eundem epist. 3. *cur, inquit, tantopere pugnatum est, ut de eius absentis ratione habenda decem tribuni plebis ferrent? Est autem plus, pugnante, quam adnente. lib. 7. epist. 32. Pugna, si me amas, — ut sacramento contendas, mea non esse.*

Populus iusserat] Iubet populus, decernit senatus, et iubere populus dicitur, cum legem, a magistratu latam, suffragiis comprobat. iusserat autem populus, ferentibus decem tribunis plebis.

Causa orta belli est] Cum Pompeius et eius amici rationem absentis Caesaris in petitione consulatus haberi nollent; Caesar, quod ei populus dederat, id seruari vellet.

Cum vel iniquissimam pacem in hissum bello anteferrem] Idem epist. 4. huius libri, et vltima superioris libri, et lib. 7. ad Attic. epist.

14. *Pacem hortari non desino: quae vel iniusta utilior est, quam iustissimum bellum.*

Nam is mouebatur] Respondit Pompeius ad conditiones Caesaris honorifice et large: sed eius amici armis disceptari maluerunt. lib. 8. ad Attic. epist. 11.

Rebus domesticis] Ob aes alienum: cuius dissoluendi spe, ciuile bellum exoptabant. Videtur significare L. Lentulum consulem, P. Scipionem Pompeii focerum, Faustum Sullae filium, Libonem, quem Sext. Pompeii focerum Dio vocat. de Lentulo sic Caesar lib. 1. de bell. ciu. c. 4. *Lentulus aeris alieni magnitudine mouetur.* De Scipione, Fausto, Libone lib. 9. ad Attic. epist. 11. *Quid tu illic Scipionem, quid Faustum, quid Libonem praetermissurum sceleris putas? quorum creditores conuenire dicuntur.* Eisdem notat lib. 7. epist. 3. *Maximum aes alienum amplissimorum virorum.*

Cupiditatibus] Honorum opumque comparandarum: cum se praefuturos exercitiis ac prouinciis existimarent.

Quiescente me] Rebus gerendis interesse Cicero noluit. lib. 4. epist. 7. *Neque tu multum interfuisi rebus gerendis, et ego id semper egi, ne interesssem.* lib. 16. epist. 12. *Nullum maius negotium suscipere volui, quo plus apud vulgum meae litterae cohortationesque ad pacem valerent.* Et lib. 7. ad Attic. epist. 11. *Ego negotio praesum non turbulento. vult enim me Pompeius esse, quem tota haec Campana et maritima ora habeat intactam.* In epistola ad Caesarem lib. 9. ad Attic. epist. 11. *Nec, sumtis*

sumtis armis, belli ullam partem attigi.

Potui] Quoad sermones bonorum, me reprehendentium, sustinere potui. lib. 9. ad Attic. epist. 1. Audio bonis viris, qui et nunc, et saepe antea magno praesidio reipublicae fuerunt, hanc cunctationem nostram non probari, multaque in me et seuerē, in coniuiis tempestiuus quidem, disputari. Et ad eundem epist. 2. eiusdem libri: Eundem est, nec tam ut belli, quam ut fugae socii simus. nec enim ferre potero sermones istorum, quicumque sunt. non sunt enim certe, ut appellantur, boni.

Pudor meus] Lib. 7. epist. 3. Pudori malui famaeque cedere, quam salutis meae rationem ducere.

Quam timor] Exitii mei: cum imparatum Pompeium, Caesarem paratissimum ab iis rebus, quibus victoria quaeritur, viderem. epist. 1. Si mihi alterutrum de euentu atque exitu rerum promittendum esset, id futurum, quod euenit, exploratius possem promittere.

Aliquando] Cum ab exsilio me restituit.

Officio] Patriae debito. epist. 1. Quoddam nobis officium iustum, et pium, et debitum reipublicae nostraeque dignitati videbantur sequi. Et lib. 7. epist. 3. Si manerem in Italia, verebare, ne officio deessem: si proficiscerer ad bellum, periculum te meum commonebat. — pudori tamen malui famaeque cedere, quam salutis meae rationem ducere.

Fama bonorum] Ne vituperarer a bonis. quid boni de me sentirent ac loquerentur, laboravi: coque

in Graeciam ad Pompeium transiui. Paulo post, fama populi Romani eadem sententia dixit.

Vt in fabulis Amphiarus] Poetae fingunt, vatem Amphiarum, cum videret se interiturum, si ad bellum Thebanum iret, latitasse, vxore tantum conscia: eam, accepto monili aureo, virum indicasse: itaque coactum ire cum ceteris, hiatu terrae absorptum. Diodorus Siculus lib. 4. c. 67. Pausanias, Statius, alii, Cicero lib. 1. de Inuent. c. 50. et lib. 4. in Ver. c. 18. Seruius in illud Virgilii lib. 6. Aen. v. 445.

— Moestamque Eriphylen
Crudelis nati monstrantem vulnera cernit.

Ad pestem ante oculos positam] Quia fore videbam, ut Pompeius vinceretur. in orat. pro Marcello c. 5. Tantum apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, sed ne spe quidem, prudens et sciens, tamquam ad interitum ruerem voluntarium.

Ex alitis inuolatu ERN. volatu, nec e cantu sinistro oscinis] Sic omnes mei veteres libri, et Cicero, cum hac ipsa de re loqueretur, lib. 1. de Divin. c. 1. Cilicum, ait, et Pisidarum gens, et his finitima Pamphylia, quibus nationibus praesumimus ipsi, volatibus avium, cantibusque, ut certissimis signis, declarari res futuras putant. Et ibidem lib. 2. c. 38. Quae est natura, quae volucres huc et illuc passim vagantes efficiat, ut significant aliquid, et tum verent agere, tum iubeant, aut cantu, aut volatu? Festus quoque, ubi de volucris auspiciis facientibus loquitur, semel in verbo,

Bb 5

alites,

alites, iterum in *oscines*, *volatum* appellat. Nec Cicero umquam, aut alius quisquam ex iis, quorum scripta exstant, aliter, quam *volatus*, vocauit. Nec vero *inuolare*, idem est quod *volare*, sed *intro volare*. at hoc particulare verbum in alites auspicium volatu facientes non conuenit; quae non *inuolant* modo, vt auspicium faciant; sed *auolant* etiam, aut *praeteruolant*. nec mihi quidem occurrunt *inuolantium* exempla: nec dubito, si modo sunt, quin rara admodum sint. Cum igitur ad antiquorum librorum auctoritates accedat consuetudo Latini sermonis, *volatu*, placet; *inuolatu*, probare vix possum. Venio ad sententiam. Alium volatu, et oscinum cantu, aut tripudiis auspicium fieri veteres opinabantur, auesque ab alitibus distinguebant: vt aues essent, quae ore canentes auspicium facerent; alites, quae volatu. Festus: *Oscines aues Appius Claudius esse ait, quae ore canentes faciant auspicium, vt coruus, cornix, noctua: alites, quae alis ac volatu, vt buteo, sanqualis, aquila, immissulus, vulturius. Picus autem Martius, Feroniusque, et Parra, et in oscinibus, et in alitibus habentur. Cantu sinistro, pro laeto, et prospero, dixit. Festus: Sinistrae aues, sinistrumque est sinistrum auspicium, id est, quod sinat fieri. Varro lib. 5. epistolicarum quaestionum ait: A deorum sede cum in meridiem spectes, ad sinistram sunt partes mundi exorientes, ad dextram occidentes. factum arbitror, vt sinistra meliora auspicia, quam dextra, esse existimentur. Idem fere sentiunt Sinnius Capito, et Cincius. Est apud Varronem*

lib. 6. de L. L. *Quae sinistra sunt, bona auspicia existimantur, a quo dicuntur comitia aliudue quid iudici aue sinistra. Inde natum, vt, quaecumque boni ominis essent, etiam si a dextra cerneventur, sinistra tamen vocarentur.* Cicero lib. 2. de Diuin. c. 39. *Haud ignore, quae bona sint, sinistra nos dicere: etiam si dextra sint.* Exempla habemus lib. 3. de Leg. c. 3. *Aue sinistra dictus, populi magister esto.* Et in Plauti Pseud. Act. 2. Sc. 4. v. 71.

Omnes ordines sub signis ducam legiones meas

Aui sinistra, auspicio liquido, atque ex sententia.

Et hic, *cantu sinistro oscinis*. non enim de cantu a laeua tantum parte exaudito accipiendum est, verum de omni prospero cantu siue a laeua, siue a dextra fieret: cum omnia prospera, vt dixi iam, vocarentur *sinistra*. Oscines erant picus, cornix, coruus; at picus, et cornix a laeua, coruus porro a dextra consuadent. Et Cicero lib. 2. de Diuin. c. 38. *Cur aliis a laeua, aliis a dextra datum est auius, vt ratum auspicium facere possint?* Quare cum hic de prospera Caecinae fortuna Cicero augeretur; nec sinister cantus auspicium prosperum semper ostendat: sic intelligendum, quasi dixerit: nec e cantu prospero earum auium, quae oscines ab auguribus vocantur, euentumque dextro aliae cantu, aliae laeua felicem promittunt.

Vt in nostra disciplina est] Vt augures nostri appellant. Hoc enim pertinet ad vocabulum, *oscines*: nam et lib. 2. de Nat. deor. c. 64. *Aues quasdam, inquit, et alites,*

alites, et oscines, ut nostri augures appellant, rerum augurandarum causa esse natus putamus. Erat enim augur Cicero. lib. 3. epist. 4. lib. 15. epist. 4. et alibi.

Tripudiis solistimis] Lib. 2. de Diuin. c. 34. *Hæ sunt aues inter-nunciae Ionis: quæ pascuntur, nec ne, quid refert? nihil ad auspicia: sed quia, cum pascuntur, necesse est, aliquid ex ore cadere, et ter-ram pauire, terripauum primo, post tripudium dictum est: hoc quidem iam tripudium dicitur. cum igitur ossa cecidit ex ore pulli, tum auspicianti tripudium solisti-mum nunciant.* Festus autem: *Puls potissimum datur pullis in auspiciis: quia ex ea necesse est aliquid decidere, quod tripudium faciat, id est terripauum. pauire enim ferre est. bonum enim au-gurium esse putabant, si pulli per quos auspicabantur, comedissent, præsertim si eis edentibus aliquid ab ore decidisset. sin autem omni-no non edissent, arbitrabantur pe-riculum imminere.* Et alio loco: *Solistimum Ap. Pulcher in augu-ralis disciplinae lib. 1. ait esse tri-pudium, quod cui excidit ex eo, quod illa fert.* Liuius lib. 10. c. 40. *Cum pulli non pascerentur, pulla-rius auspicium mentiri ausus, tri-pudium solistimum consuli nuncia-vit.*

Soniis ERN. *Somniis*] Sic omnes libri scripti, et quos olim vidimus, et quibus nunc utimur. in vno tantum ita scriptum est, ut et *somniis*, et *soniis* legi posse videatur. quibus enim lineis litte-ræ constant, totidem in utroque verbo sunt. porro, cum duobus modis animi, sine ratione et scien-tia, motu ipsi suo soluto et libero

incitentur, vno furente, altero so-mniant: ut inquit Cicero lib. 1. de Diuin. c. 18. non video, cur so-mniorum mentionem tollamus, cum præsertim de diuinatione agatur.

Vel obscuritatis, vel erroris] Non enim aperta plane sunt, et in iis interpretandis erratur sæpe.

Mitis clemensque natura] Sue-tonius de Caesare c. 74. *In ulci-scendo natura lenissimus.* c. 75. *Moderationem vero clementiam-que, tum in administratione, tum in victoria belli civilis, admirabi-lem exhibuit.* Et Plinius lib. 7. c. 25. *Caesari proprium et pecu-liare clementiae insigne, qua usque ad poenitentiam omnes superauit.* Similiter Plutarchus, et omnes hi-istorici, Cicero etiam ipse in oratio-nibus pro Marcello, Ligario, De-iotaro.

Querelarum tuarum] Quere-batur de sua calamitate, Caesarem laudabat potius, quam accusabat. nam hic non prior Caecinae liber, quem *criminosissimum* vocat Sue-tonius in Caesare c. 75. verum al-ter significatur, de quo in epistola superiore, et in ea, quæ post hanc legitur; in qua partem harum que-relarum licet animaduertere.

Ingeniis excellentibus delecta-tur] Epist. 5. *Accedunt tua præ-cipua, propter eximium ingenium summamque virtutem: cui, meher-cule, hic, cuius in potestate sumus, multum tribuit.* Itaque ne pun-ctum quidem temporis in ista for-tuna fuisses, nisi eo ipso bono tuo, quo delectatur, se violatum putas-set. et lib. 4. epist. 8. *Etiā is, qui omnia tenet, fauet ingeniis.*

Iustis

Iustis et officio incensis, non inanibus aut ambitiosis, voluntatibus] Epist. 12. *Valent apud Caesarem non tam ambitiosae rogationes, quam necessariae.*

Etruria] Quae pro Caecina supplicabat. infra: *te, hominem in parte Italiae minime contemnenda facile omnium nobilissimum.*

Sustinere causas posse multorum] Negari multis posse.

Iustius] Quia non solum arma in eum tulisti, sed libro etiam acerbissimo maledixisti.

Eodem fonte se hausturum intelligit laudes suas, e quo sit leuiter adpersus] Fore putat, ut cum laudes, cum accusaueris antea.

Leuiter adpersus] Immo vehementer vituperatus: nam illum librum *criminiosissimum* appellat Suetonius. Cicero autem, ne spem Caecinae minuat veniae impetrandae, non valde laesum ab eo Caesarem ostendit, et laudationem accusatione maiorem expectari. propterea de laudibus dixit, *hausturum*, quo verbo copia demonstratur; de probis, *leuiter adpersus*.

In parte Italiae minime contemnenda] In Etruria: de qua Virgilius lib. 10. Aen. v. 202.

Gens illi triplex, populi subgente quaterni.

Facile omnium nobilissimum] In extrema oratione pro Caecina. *Habetis*, inquit, *hominem singulari pudore, virtute cognita, et spectata fide, amplissimis viris Etruriae saeculis, in utraque fortuna cognitum multis signis et virtutis et humanitatis.*

Fama populi Romani] Opinione et sermone omnium, sic supra,

vel officio, vel fama bonorum, vel pudore victus.

Animatus melius, quam paratus] Hoc saepe obiecit Pompeio. lib. 4. epist. 7. et lib. 7. epist. 3. et lib. 7. ad Attic. epist. 15. *Sanus flagitiose imparatus a militibus, tum a pecunia.*

In eius personam] In ipsum Pompeium.

Cassium] C. Cassium, qui postea in eum cum M. Bruto coniuravit.

Legauit] Legatum suum esse voluit, venia data superioris temporis. lib. 15. epist. 15. *Tu eam partem petisti, ut consiliis interesses.*

Galliae praefecit] Quod eo maius beneficium fuit, quia Brutus praeturam nondum gesserat, gessit autem biennio post, Caesare V. et Antonio cosl. Gallia, quam rexit, Cisalpina. nam in Oratore c. 10. *una Gallia*, inquit Cicero, *communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cum in Italiae luce cognosceris.* lib. 13. epist. 10. 11. 12. 13. 14.

Graeciae] Vide, quae diximus lib. 4. epist. 12.

Cui maxime succensebat] Lib. 4. epist. 4. et Suetonius in Caesare c. 28.

Rerum hoc natura] Quae postulat, ut in causa pari eadem sit omnium conditio.

Nec manens, nec mutata ratio feret] Siue status hic erit, siue mutabitur; in patriam redibis. Monito lectorem ex mea consuetudine, in omnibus, quos nunc habeo, veteribus libris esse, *muta ratio*, vno excepto, in quo est, *mutata ratio*: quod magis probo.

In causa pari] Hoc dicit, quia, cum et ipse, et Cassius, et Brutus,

et

et Marcellus in praefidiis Pompeii fuissent, et iis tamen Caesar ignovisset, aequè videtur, ut Caecina quoque, qui fuerat in eadem causa, iisdemque castris, veniam a Caesare impetret.

Eadem sit] Eadem tua, quae nostra.

Nefariorum scelerum condemnati] Maxime significat eos, quos lege Pompeia de ambitu damnatos Caesar restituit. lib. 10. ad Attic. epist. 4. Suetonius in Iulio c. 41. Caesar lib. 3. de bell. civ. c. 1. Ad hanc rem illud spectat lib. 15. epist. 19. *Caesar habet damnatos, quos pro illo nobis restituat.*

Illa consolatione] Qua tamen vititur per insinuationem.

Possè accidere ut vinceremur] Simile illud est epist. 1. *Nec cum id faciebamus, tam eramus amentes, ut explorata nobis esset victoria.* et quae sequuntur.

Quanta delectationi in rebus aduersis litterae] Epist. 12. peti a litteris in secunda fortuna delectationem dixit, in aduersa salutem. idem lib. 4. epist. 3. et lib. 9. epist. 2.

Non solum veterum] Ut Coriolani, Camilli, et aliorum, qui, cum duces bello clari fuissent, postea exsulauerunt.

Horum etiam recentium vel ducum, vel comitum] Duces vel comites in bello civili significat: quorum alii perierant, alii exulabant. idem scripsit ad Torquatum epist. 4. *Postremo, is vir, vel etiam ii viri, hoc bello occiderunt, ut impudentia videatur, eandem fortunam, si res cogat, recusare.*

Externos claros viros] Hannibalem, Lycurgum, Solonem, The-

mistoclem, Aristidem, alios, qui procul a patria, de qua meriti erant optime, viuere coacti sunt.

Quasi legis] Vere enim lex non est, sed ideo lex videtur, quia pertinet ad multos.

Humanae conditionis] Cum omnes homines ea conditione nascantur, ut omnibus fortunae telis proposita vita sit. ad Titium lib. 5. epist. 16. et ad Fabium, epist. 18. eiusdem libri: *Qua condicione omnes homines, et, quibus temporibus nati sumus, cogites.*

Quemadmodum hic] Consolatio ducta a miseria ciuitatis: ut ad Sextium lib. 5. epist. 17. *Illud vrinam ne vere scriberem, ea te re publica carere, in qua neminem prudentem hominem res vlla delectet.* et epist. 1. huius libri, ad minuendum Torquati desiderium, hoc, inquit, tempore Romae esse, miserrimum est. Et epist. 4. *Nos quod Romae sumus, miserrimum esse duco.*

Hoc genere nihil opus est] Est in orationis artificio, quae se dicit velle praetermittere, ea dissimulantes breuiter exponere: quo genere saepissime usus est Cicero, hic quidem egregie, ab eo loco: *quo, si quid addubitare, non potius viderer, quam illa consolatione, qua facile fortem virum sustentarem: te, etc.* ita, dum reiicere videtur quasi non necessaria, collegit callide quattuor argumenta, quae dolorem leuent, vnum ab incerto bellorum euentu et ancipiti fortuna ductum; alterum, a conscientia facti; tertium, a conditione communi; quartum, a miseria ciuitatis.

Perspicio] Opinione certior est sensus: et spem saepe fallit euentus:

tus: quod in sensibus accidere vix potest. ideo, cum dixisset, *ut spero*, subiunxit, *vel potius, ut perspicio*: tamquam de re praesenti et oculis proposita: nam de fortuna dixisset, *ut prospicio*, quemadmodum lib. 4. epist. 3. *Multo ante, tamquam ex aliqua specula, prospexi tempestatem futuram.* et alibi.

Imagini animi et corporis tui] Cum omnes filii parentibus cari, tum ii maxime, qui corpore eos et animo referunt. itaque lib. 1. ad Q. Fr. epist. 3. *Quid quod eodem tempore desidero filiam? qua pietate, qua modestia, quo ingenio? effigiem oris, sermonis, animi mei.* Hoc quoque pertinet ad consolandum Caecinam, qui filium haberet sui simillimum.

Constantissimo] Qui patris adversam fortunam constanti animo ferat.

Et detuli] Quo statim, si vellet, vteretur. sic epist. 10. *Vniuersum studium meum et benevolentiam ad te defero.*

Familiares quidem eius, sicuti neminem] Familiares Caesaris, Pansa, Hirtius, Balbus, Oppius, Matius, Postumius. epist. 12.

Valebo tibi] Repetitio eiusdem verbi quiddam venustatis habet. lib. 2. epist. 11. *Quidquid erit, tibi erit.* et epist. 18. *eiusdem libri: Sin quid offenderit: sibi totum, nihil tibi offenderit.*

Firmitudine animi] Virtute dixit ad Torquatum, epist. 4. in extremo.

EPISTOLAE VII. ARGVMENTVM.

Excusat Caecina filium, quia Ciceroni librum sero reddiderit. Queritur, sibi Caesarem irasci, quod in eum scripserit, cum ignouerit omnibus, qui Deos venerati sint contra eius salutem. Rursus, omis- sam repetit libri sui mentionem: et, quam parce quamque timide tum de ipso Cicrone, tum etiam de Caesare scripserit, diligenter ostendit. Non iturum in Asiam, suadente Cicrone, ut in Sicilia commoretur, confirmat. Petit, ut sibi venia potestasque redeundi a Caesare impetretur. Librum custodiri cupit, aut ita emendari, ne, si exeat, eius rationibus obesse possit.

EXPLANATIO.

Liber] Is, de quo epist. 5. itaque patet, illam post hanc fuisse collocandam. hanc autem post eam, quae sequitur: in qua Cicero scripsit, *in Sicilia censeo commorandum: cui respondit in hac Caecina, de Asiatico itinere, ut imperas- si, feci.* Hic liber cum laude Caesaris Ciceronisque scriptus erat, ut infra perspicuum est: illum alte-

rum, quo Caesari maledixerat, ante pugnam Pharsalicam Caecina composuit: quo se duriores in venia danda Caesar praebuit.

Quo animo scribatur] Vel haec verba, scriptum esse librum cum laude Caesaris, demonstrant.

Inepte] Imprudentia nostra: cum hoc damnum vitare licuerit libro comprimendo.

Scili]

Stili] Quia scripserim contra Caesarem.

Cum mendum] Mediceus liber, *commendum*: mei, *cum emendandum*: vnus, *commentum*.

Scripturae] Et hic et paullo post pro *scripto* posuit. et lib. 15. epist. ult.

Litura] Veteres libri, *littera*.

Stultitia fama multetur] Qui stulte aliquid commisit, fama illi poena est, et stultus esse dicitur. Quidam libri, *stultitiae*.

Corrigitur] Non punitur, quod pertinet ad crimina, sed corrigitur, quasi leui culpa. Neque congruunt, *exsulio corrigitur*: sed erat proprium, *exsulio punitur*. verum de diti opera cum leni verbo acerbum nomen coniunxit, vt inde perspicuum faceret, quam inique secum ageretur, et quam esset in ea re fato singulari, cuius error corrigeretur exsulio.

Summa criminis] Et hoc aliqua cum ironia atque indignatione dixit: quasi leuissimum sit crimen, si quis aduersario maledicat armatus. id quod proxime non crimen, sed errorem vocauit.

Vota victoriae suae] Pro victoria imperatores vota fecisse, Liuius, et alii saepe dixerunt: sed priuatum vouere alii quoque solebant.

Immolaret] Festus: *immolare est mola, id est, farre molito, et sale, hostiam fufam spargere*.

Omnibus rebus] Hic etiam, non modo in bellis.

Felix] Quia vota non cogitat, quae in ipsum ab aduersariis facta sunt.

Multa deos venerati] *Multa*, aduerbii loco posuit, vt Virgilius lib. 4. Georg. v. 300.

— *Et spiritus oris*

Multa reluctanti obstruitur. —

Sic locutus idem Cicero lib. 3. de Nat. deor. c. 3. et pro Murena c. 29. Topicorum autem initio, *cum tu*, inquit, *mibi meisque multa saepe scripsisses*. Cellius lib. 13. c. 22.

Scripsi de te] Timui, quia scripsi de te, quamquam parce, ne Caesar offenderetur.

Non reuocans me ipse] Non reuocaui me sponte, sed refugii metu.

Genus hoc scripturae] Cum alterum laudamus. nam, cum alteri maledicimus, aut cum nos ipsos laudamus, minus liberum est.

Atque elatum] Vnus Maffei liber, *elatum*: quod olim probauimus. reliqui mei omnes, *latum*. Sed coniecturam nostram aliis quoque placuisse, nunc video.

Alterum laudare] Quod ego feci: nec tamen id mihi liberum fuit.

De quo quidquid detrabas] Si perfecte alterum non laudes.

Infirmitati] Ingenii.

Ac nescio, an tibi gratius opportuniusque acciderit] Fortasse gratius tibi erit, ac melius cadere videbitur, quod parce te laudauerim, metu scilicet refugiens. nam, quod egregie praestari non potest, id vel non attingere oportet, vel saltem quam parcissime facere.

Sustinui] Licet hoc scripturae genus incitatum esse debeat, ego me tamen sustinui.

Minui] Vt parcius te laudarem.

Sustuli] E libro.

Ne posui quidem] Quae, nisi metus impedisset, iure ac merito tuo posuissem.

Quemadmodum igitur scalarum gradus] Comparationes poetis potius,

tius, quam soluta oratione scribentibus, conueniunt. Demetrius, cum de longioris vitio similitudinis praeciperet, haec subiunxit: Ταῦτα γὰρ ὅν εἰκασίαις ἐστὶ εἰσικεν, ἢ ἀλλὰ παραβολαῖς ποιητικαῖς. τὰς δὲ παραβολὰς ταύτας ὅτε ῥηδίας ἐν τοῖς πεζοῖς λόγοις τιθέναι δεῖ, ὅτε ἄνευ πλείους φυλακῆς. id est: Haec enim non iam similitudinum speciem habent, sed poeticarum comparationum. huiusmodi autem comparationibus neque facile in soluta oratione, neque sine cautione plurima uti oportet. Idem alio loco minui docet comparationibus grauitatem illam, quam Graece vocant δεινότη-
τα. Αἱ παραβολαί, inquit, τῇ δεινότητι ὅν ἐπιτίθειαι διὰ τὸ μῆκος οἶον τὸ, Ὡς περ δὲ κύων γενναῖος, ἀπειρος, ἀπρονοήτως ἐπὶ κάπρον φέρεται. κάλλος γὰρ καὶ ἀκρίβειά τις ἐν τέτοις ἐμφανέεται ἢ δὲ δεινότης σφοδρόν τι βάλεται καὶ σύντομον, καὶ ἐγγύθεν πληττεῖν εἰσικε. Videndum igitur, an satis apte comparationem hanc Caecina in epistolam induxerit, quamquam et Ciceronem hoc nonnumquam fecisse constat.

Non poenae metu] Non enim timenda est laudanti poena, sed offensio tamen quaedam eius, qui laudari fortasse non vult.

Animum] Quo modo animum affici atque angi meum putas, vbi haec secum ipse cogitat?

Loquitur] Animus cogitat, lingua loquitur, sed quia cogitata animi loquitur, ideo, quod est linguae, ad animum transfertur.

Hoc probabit] Et hoc et quae sequuntur, vsque ad illud, *quid faciet?* ea sunt, quae secum loquitur animus.

Num offendo] Ipsum Caesarem.

Cum porro offendam] Aliquens,

non ipsum Caesarem. absurdum enim esset id, quod sequitur: *quid, si non vult?* nam cur dubitet in re notissima? quasi vero offendi quisquam velit. Sed opponit Caecina, *laudare aliquem, offendere:* quo in vtroque veretur, ne Caesarem laedat.

Armati stilum] Stilum eius, qui scripsit armatus.

Victi et nondum resistenti quid faciet] Quo modo persequetur stilum victi et nondum resistenti?

In Oratore] Sic inscripsit librum, in quo formam perfecti oratoris expressit. epist. 18 *Oratorem meum tantopere a te probari, vehementer gaudeo. Mihi quidem sic persuadeo, me, quidquid habuerim iudicii de dicendo, in illum librum contulisse. etc.*

Caues tibi per Brutum] Cum haec scribis c. 10. *Testificor, me a te rogatum, et recusantem, haec scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune esse crimen, ut, si sustinere tantam quaestionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti.*

Veterem tuum] Exstat Ciceronis oratio pro Caecina.

Sentire oportet] Multo, inquit, magis mihi esse timendum intelligo, quam tu in Oratore tuo timuisti.

Calumnia timoris] Calumniator ea fingit, quae vera non sunt. item timor saepe falsa proponit: vt recte, propter similitudinem, *calumnia timoris* dici possit.

Caecae suspicionis tormento] Cum non videam, quo consilio gratiam a Caesare inire possim, et incerta suspitione torquear, metuens, ne offendam potius eum, quam mihi reconciliem.

Ad

Ad alieni sensus coniecturam] Male agitur cum eo, cui scribenti cogitandum est, non quod ipse probet, sed quid alii probaturi sint. in quo sequitur non iudicium suum, sed coniecturam de alio sensu.

Eundere] Ita scribere, ut animus acquiescat. *Eundere* dixit, tamquam ex difficultate.

De Asiatico itinere] Petierat a Cicerone consilium Caecina, quid sibi esset auctor, in Siciliae subfideret, an ut ad reliquias Asiaticae negotiationis proficisceretur. respondit Cicero: *in Sicilia censo commorandum*. quod se facturum Caecina confirmavit. vide epistolam sequentem: quae tamen ante hanc scripta est. Postea tamen in Asiam Caecina profectus est, fortasse reditu in patriam desperato. nam lib. 13. epist. 66. Cicero eum Seruilio commendans, *te rogo, inquit, atque oro, ut eum in reliquis veteris negotiationis colligendis iuves.*

De nobis] De reditu nostro in patriam.

Vel studio] Quo saepe impeditur ingenium. est enim *studium*,

vehemens quaedam animi affectio et propensio ad aliquam rem.

Capiatur] Translatum verbum, pro, *ad voluntatem nostram traducatur*. sunt enim in potestate nostra, quae cepimus.

Eius omnes] Familiares, qui nominantur epist. 12. et significantur epist. 6.

Nisi forte aut in miseria nimis stulte] Ideo stulte, quia dixit, *sed totum tuum esse*. modeste enim, qui in calamitate est, petere debet.

In amicitia nimis imprudenter] Videndum enim, quid amico oneris imponamus.

Tuae vitae consuetudo] Excusat petitionem suam tribus modis. primum, quod Cicero, quibus rebus gaudeat, quibus capiatur Caesar, optime omnium intelligat: deinde, quod apud ipsum Caesarem eiusque familiares omnes gratia valeat: postremo, quod laborare pro amicis consueverit. Haec dispersa parum attenduntur: collecta, et sub oculos subiecta legentium, copiam in simili argumento non exiguum pariunt.

EPISTOLAE VIII.

ARGUMENTVM.

Datum sibi a Balbo et Oppio scribit, ut Caecinae liceret esse in Sicilia: ibique ut commoretur, suadet.

EXPLANATIO.

Largus] Romanae gentis cognomen.

Tibi praesinitas esse] Ne ultra tibi esse liceret in Sicilia.

Balbus] L. Cornelius Balbus, Gaditanus, pro quo exstat Cicero-

nis oratio. hic absentis Caesaris negotia procurabat. lib. 13. ad Attic. epist. ult. *rationes opinor cum Balbo*. quo loco fuerit apud Caesarem cum C. Oppio, Caesaris ipsius ad utrumque declarat epistola,
Ca quae

quae legitur lib. 9. ad Attic. epist. 6. et 13. De Balbis vide infra, epist. 12.

[Oppius] C. Oppius Caesaris legatus Africano bello, vt in libro legitur, qui de eo bello scriptus est. exstat eius, et A. Balbi epistola ad Ciceronem lib. 9. ad Attic. epist. 6. et Ciceronis ad eum lib. 11. epist. 29.

Huic meae rogationi potius non continuo responderunt. Nihil deest, vt quidam putarunt. nam, *potius*, refertur ad illa superiora. Cum fuissent, aut polliceri, aut etiam negare: quorum neutrum fecerunt, sed potius huic meae rogationi non continuo responderunt.

Re aut impetrata, quod spero, aut aliqua ratione confecta ERN. *Re aut impetrata, aut, quod spero, aliqua ratione confecta* Vtroque modo elicitur sententia: sed in alteram partem vt propendeam, facit auctoritas veterum librorum. vult enim Caecinam sperare, si res non impetrabitur, saltem vt aliquo modo ad exitum perducatur. quid autem, dicit aliquis, si res non impetratur, sperare poterat? vt in Italia fortasse posset esse, modo ne ad urbem accederet. nam de

Sicilia iam impetratum erat. At illud optabilius, vt reditus in urbem impetraretur. Quis negat? sed ego opinionem ad verba, quam verba ad opinionem, accommodare malo. Proferat aliquis veterem librum, in quo videam, *re aut impetrata, quod spero*: tum facile, et libenter assentiar.

T. Furfano Postumo ERN. *Postumio* Vsitatus erat, T. Postumio Furfano, vt cognomini nomen praeponeretur: tamen et cognomen interdum nomini anteponitur, vt lib. 2. epist. 8. et lib. 7. epist. 1. Gallus Caninius: et C. Crispus Sallustius in libro vel Hirtii, vel Oppii, de bello Africano, non semel nominatur: item Gallus Fabius, lib. 8. ad Attic. epist. 12. et lib. 13. ad eundem epist. 49. Sunt, qui legant, T. Furfanio Postumo, ego malo, Furfano Postumo, testimonio fretus veterum librorum: et, quod ignoti Furfanii, Postumi notissimi. adde quod Furfanius appellatur lib. 7. ad Attic. epist. 15.

Quae mihi venient in mentem Vide eandem sententiam lib. 5. epist. 8. in extremo.

EPISTOLAE IX.

[Manutius huic epistolae numerum non adscripsit.]

ARGVMENTVM.

Brevis est epistola, sed perfectae commendationis exemplum.

EXPLANATIO.

Patre eius De quo epist. 6. et lib. 13. epist. 66.

Vinebat mecum coniunctissime, non solum officiis amicitiae, sed

etiam studiis communibus Non dubito, quin eadem studia et officia significet lib. 13. epist. 66. cum ait: *hominis, omnibus mecum studiis officiisque coniunctissimi.*

Necesse

Neceſſe ſit] Sic in vno veterẽ libro: reliqui omnes, *neceſſe eſt*. vtro modo legas, parui refert.

Reliquum eſt, vt, cum cognorim]

Qui petit, ſpem impetrandi ſi oftendit, eo ipſo impetrat facilius. probitatis enim et humanitatis commemoratio beneuolentiam gignit.

EPISTOLAE X.

[In editione Manutii haec epiſtola eſt nona.]

A R G V M E N T V M.

Huius epiſtolae neque conſolatio argumentum eſt, neque auxilii alicuius promiſſio: niſi ſi amoris quaedam ſignificatio, et conſolationis loco eſt, et promittere etiam aliquid videtur. certe, cum Trebianus poſt pugnam Pharſalicam ab armis non diſceſſerit, quod epiſtola declarat; iuſtam irascenti cauſam Caefar habuit. vnde illud epiſt. 13. Africanæ cauſae iratior, diutius velle videtur eos habere ſollicitos, a quibus ſe putat diuturnioribus eſſe moleſtiis conſiſtendum. Quare nil mirum eſt, ſi Cicero ei ſpem perexiguam aſſert incolumitatis. parce enim et exſiliter pulſetur in eo loco: ſi qui mihi erit aditus. Scripta eſt poſt bellum Africonum: quod ex iis verbis conſilio, conſilium tuum, vel caſus potius, diutius in armis ciuilibus commorandi. Quod ad huius Trebiani familiam aut vitam pertinet, eruere ex hiſtoria nihil potui. Caefare III. Lepido coſſi.

E X P L A N A T I O.

Vel caſus potius] Minuitur culpa, cum a voluntate in caſum tranſfertur. hoc artificio vitur Cicero quaſi conſolandi gratia. nam ſi conſilio Trebianus Caefarem laeſiſſet; recuperandi fortunas et dignitatem ſpes eſſet infirmior: ſed autem caſu; excuſationem aliquam inueniret iniuria.

Magno dolori fuiſt] Refertur ad illud, ſemperque fecerim. Magno dolori autem, quia de victoria veſtra deſperabam, nec putaui, cum integri pares non fuiſſemus, fratres ſuperiores fore.

Recuperas ERN. Recuperes] Ante, receperis: nos recuperes, aliquot iam annis emendauimus, et impreſſimus. liber vetuſtus habet, *reciperes*. Et in aliis etiam exem-

plaribus, *I* litteram pro *V* ſaeppiſſime reperiſ.

Curae eſt] Et hoc ad illud alterum ſpectat, quanti te faciam. ſingulis enim ſingulare reddere, confirmandae ſententiae cauſa, Cicero ſolitus eſt.

Caſus mei] Cum patria pulſus lege Clodia ſum. hoc ad illud pertinet, quanti me a te fieri intellexerim. ita, cum tria propoſuerit, tria ſubiunxit.

Postumuleno] Cognomen Romanae gentis: et M. Postumulenus Secundus nominatur in antiquiſſimo lapide quadrato, quem vidi in aedibus Rainucii Farnetiſ Cardinalis. huius generis nomina ſunt, Voluſenus, Saluſidenus, Vibienus, Labienus, Cc 2

nus, Nasidienus, Caesidenus, Varius.

Theudae] Nomen serui, cognomen liberti.

Quantum in ea republica, de qua ita meritus sum] Vide idem iisdem fere verbis epist. 13.

Qui fuisti] Fuisti autem et omni honoris gradu amplissimo dignissimus, et ordinis tui facile princeps.

Ordinis tui] Equestris. nam, si senatorii fuisset; *ordinis nostri*, dixisset: cum ipse Cicero senator esset, ideo et, *dignissimus*, dixit, tamquam de equite, iis honoribus digno, quos qui adepti sunt, non iam equestris, sed senatorii ordinis dicuntur esse.

Eodemque de causa] Quod pro Pompeio contra Caesarem arma sumpsimus. *De*, valet propter: vt apud Terentium in Eun. Act. 3. Sc. 2. v. 3.

— *Ecquid nos amas*
De fidicina istac?

[A verbis: *Antea misissem ad te litteras*, in editione Manuthi epistola decima incipit.]

ARGVMENTVM.

Primo loco excusationem affert, quod antea non scripserit: tum hortatur eum, vt conscientia se sustentet factorum et consiliorum suorum: sperare etiam iubet, exsulem non diu futurum: eam porro spem sumit a Caesaris clementia, a statu reipublicae iam reuiuiscantis, a suo studio, ab amicorum Trebiani copia. Quibus causis, vt forti magnoque animo sit, hortatur. Scripta videtur ante superiorem proximam: nam prima illa verba, antea misissem ad te litteras, si genus scribendi inuenirem, nullas antea Ciceronem litteras ad eum misisse, perspicue demonstrant. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Toti enim tempore aut consolari, amicorum est, aut polliceri] Similis sententia in epist. 13. in principio, et lib. 4. epist. 13.

Iniu-

Tamquam ex reliquiis] Non enim pristinam recuperaui dignitatem: sed quasi reliquias quasdam seruo. *Imago veteris meae dignitatis*, dixit epist. 13.

Familiarissimi eius] Quos nominat epist. 12.

Casu deuincti] Quia, cum olim in eos officia conferebam, fore aliquando tempus diuinare non poteram, vt eorum ope indigerem. *Casu* igitur, ob haec tempora, quae praeter opinionem meam consecuta sunt.

De tuis fortunis] Quarum partem amiserat. epist. 1.

In qua sunt omnia] Hanc maxime curemus: de fortunis minus laborandum. in hac enim omnia sunt. videtur significare, fortunas omnino recuperari non posse. quod comprobatur epist. 11.

Ad te defer] Epist. 6. *Et pollicitus sum et deuult*.

Vt nihil existiment esse tam difficile] Vide similem sententiam lib. 5. epist. 11.

Iniuriam temporum] Temporibus assignat, quod hominum est: vt in epistola proxima, quod consilii fuit, in casum confert. haec deriuatio culpae cautionem habet, ne laedatur is, qui quo animo sit, magni refert in vtramque partem. lib. 5. epist. 2^a. *iniuriam* appellat: item epist. 5. huius libri nulla temporum aut hominis cuiusquam mentione facta.

Magnum fructum studiorum optimorum capis] Docent enim hoc maxime litterarum studia, nihil esse curandum, praeter culpam.

Idque ut facias] Non refero hoc ad proxima, sed a superiora illa verba, *magnum fructum etc.*

Simul et illud] Iam incipit aliquid polliceri: vt ad conscientiam vitae ante actae, spes etiam accedat futurae incolumitatis.

Rerum et exemplorum] Vsum rerum et doctrinam significat: quod vtrumque vitae genus Trebianus coluisset, τὸ πρακτικόν, ex Dicaearchi praecepto, καὶ τὸ θεωρητικόν, a Theophrasto laudatum.

Plus etiam, quam vellem] Ob incommoda, quae sustinui.

Qui plurimum potest] Caesar. lib. 4. epist. 13. sic locutus est eandem sententiam lib. 4. epist. 7. tribus modis expressit: ei, penes quem est potestas: ita late patet eius potestas, quem veremur, vt orbem terrarum complexa sit: is qui tenet rempublicam. Dixit etiam, qui omnia tenet: cuius dominatu locus vacat nullus: ad quem vnum omnia delata sunt: epist. 8. 9. eiusdem libri.

Delabi ad aequitatem] Aequitas a summo iure eis edit, summum ius persequabatur Caesar,

cum eos a quibus laesus erat, vlciscebatur. quod si non tantum iniuriam, qua ipse esset affectus, verum alia quoque simul cogitaret, verbi causa, qui Pompeium secuti essent, alios id amicitiae delisse, alios reipublicae, quod eam crederent in Pompeii et consulum castris esse; praeterea, satis eos iam dedisse poenarum; pertulisse incommoda, quae bellorum natura fert; caruisse patria, liberis, fortunis; nec posse talibus viris rempublicam carere diutius; haec si cogitaret, delaberetur ad aequitatem, nec summo, vt antea, iure agendum putaret.

Ad rerum naturam] Vt homo hominem tueatur ac diligat. odisse enim et laedere, violentum quiddam est, non ex rerum natura. epist. 6. *Rerum hoc natura et ciuiliu temporum non patietur.*

Ipsa causa] Dixi iam lib. 1. epist. 1. *causam* interdum id vocari, quod ad aliquem pertinet: vt, *Pompeii causa iustior, quam Caesaris.*

Cum republica] De hac spe, quae ab ipsa reuiuiscente republica capi posset, vide infra epist. 12. Scis, inquit, me antea sic solitum esse scribere ad te, magis vt consularer fortem virum atque sapientem, quam vt exploratae spem salutis ostenderem, nisi quam ab ipsa republica, cum hic ardor extinctus esset, sperari oportere censerem. Et lib. 4. epist. 13. Etiam illa, quae minimum nunc quidem potest, sed possit necesse est, respublica, quascunque vires habuit, ab iis ipsis, quibus tenetur, de te propediem (mihi crede) impetrabit.

Quae quoniam] Ea quae lenius ac liberalius fiunt.

In temporum inclinationibus] Opportunitates temporum, vel paruae, ad impetrandum saepe adiuuant. qua de re vide lib. 2. epist. 16.

Leuandi] Qui iuuat, idem dolore leuat, vel, *leuandi*, calamitate exsultii.

Procluius] Facilius; quia per cliuos facile descenditur. sic lib. 2. de Offic. c. 20. *Dictu quidem est procluius*. et in Laelio c. 18. *Amicitia remissior esse debet, et liberior, et dulcior, et ad omnem co-*

mitatem, facilitatemque procluior. In Tusculana tamen quarta c. 12. *Haec in bonis rebus, quod alii ad alia bona sunt aptiores, facilitas nominetur; in malis, procluiitas, ut significet lapsionem.*

Quod est in uno te] Hoc ipsi praestare non possumus; in te uno situm est.

Quae sunt in fortuna] Praesentem eius calamitatem ad fortunam refert; et eam non fore perpetuam ostendit, cum ait, *temporibus reguntur*: id est, ratio temporum moderabitur: nos autem, quantum consilio licebit, occurremus.

EPISTOLAE XI.

ARGVMENTVM.

Reditum in patriam Dolabellae maxime beneficio impetratum nunciat gratulationem ab ipso exposcit: gratiarum actionem repudiatur. iacturam fortunarum et aequiore animo ferat, hortatur: quando nec rei familiaris damnum cum acquisitae dignitatis lucro conferri debent; nec priuata res, cum publica sit amissa, magnopere curanda videatur. Praedicationem suorum in illum officiorum sibi non ingratam esse confitetur. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Dolabellam] P. Cornelium Dolabellam, antea Ciceronis generum: de quo supra diximus. diuortium iam cum Tullia fecerat, quo tempore scripta est haec epistola. id licet coniecere ex lib. 11. ad Attic. epist. 23. quae scripta est ante bellum Africanum: haec vero ad Trebiantum omnes post id bellum. nec vero simul cum affinitate dirempta amicitia est. (nisi si temporum causa simulatum est) exstant Ciceronis epistolae lib. 9. ad Dolabellam insigni cum amoris argumento: et haec ipsa, prodesse Ciceroni gratiam Dolabellae apud

Caesarem in amicorum negotiis, demonstrat.

Non desueram eius periculis] Bis eum Cicero, ante filiam suam ei collocatam, in capitis periculo defenderat. lib. 3. epist. 10.

Quam gratias agere] Respuat enim verus amor gratiarum actionem.

Vere facere poteris] Quia maxime gaudeo impetrata salute tua; ideo, si mihi gratulaberis, iure et vere facies. nam, *vere gratulari*, est, cum causa gratulari, ut in epistola sequenti.

Virtus]

Virtus] Antea cognita. hic *virtus* non fortitudinem, non doctrinam, sed praestantiam quandam in magnis rebus demonstrat. nominatur autem simul cum dignitate, ut in epist. 5. quo loco *virtutis* nomen eadem significatione usurpatur.

Dignitas] Trebianus, ut ex epist. 9. intelligitur, equestris ordinis fuit: dignitas tamen ei, tamquam honor cum ordine coniunctus, tribuitur, et in eadem epistola, et in hac.

Est tuae sapientiae magnitudinisque animi] *Sapientiae*, ut anteponendam rei familiari dignitatem iudicet: *magnitudinis animi*, ut illam iacturam negligat, fortiterque ferat. Vtramque coniunxit et lib. 1. epist. 5. cum ait: *tuae sapientiae*

magnitudinisque animi est, omnem amplitudinem et dignitatem tuam in virtute, atque in rebus gestis tuis, atque in tua gravitate positam existimare.

Vestorius] Puteolanus, de quo saepe fit mentio in epist. ad Attic.

Ad me scripsit, te mihi maximas gratias agere] Erat igitur Trebianus, ubi Vestorius, et fortasse Puteolis, quia Puteolanus Vestorius.

Facile patior] De hoc genere loquendi satis dictum est lib. 1. epist. 9. et lib. 5. epist. 7.

Ea prudentissimo cuique] Similem sententiam vide lib. 2. epist. 13. Confirmantur nostra consilia, cum sentimus prudentibus fideliterque suadentibus idem videri.

EPISTOLAE XII. ARGUMENTVM.

Gratulatur Balbo de reditu impetrato: nec amplius consolationem esse necessariam confirmat, re iam confecta. qua in parte dum versatur, quaedam colligit ad laudem. rempublicam tamen plane perditam significat, nec se medicinam ullam, praeter litteras, inuenire. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Ampio Balbo] Videtur is esse, ad quem scribit lib. 10. epist. 29. quod si ita est; collocari illam epistolam ante hanc oportuit; ut ex utriusque cognoscitur argumento. idem commendatur lib. 13. epist. 70. Quattuor Balbos inuenio, unum hunc Ampiae gentis; alterum Atiae, qui Iuliam, C. Caesaris sororem, in matrimonio habuit, ex qua genuit Atiam, Augusti matrem; duos reliquos Gadibus natos, et ciuitate Romana donatos, Corneliae gentis:

quorum alter Balbus maior, alter minor, eius fratre genitus, vocatus est. maior est, qui nominatur inter Caesaris amicissimos in hac ipsa epistola, et in epist. 18. 19. et in 5. 7. 18. lib. 7. et in 17. lib. 9. pro quo exstat egregia Ciceronis oratio, primus in Oceano genitorum consulatum est adeptus, ut ait Plinius lib. 7. c. 43. Minor Balbus ex Africa triumphauit, ut idem Plinius lib. 5. c. 5. Strabo lib. 3. Solinus nominatur a Cicerone lib. 8. ad

Cc 4

Attic.

Attic. epist. 11. a Pollione lib. 10. epist. 32.

[Frangi] Cognita veritate.

[Ad acquitatem animi] In qua sunt, qui dolore vacant.

[Tui caritate] Mea in te caritas cogebar, vt apertius tuam causam agerem, quam permittere videbatur fortuna nostra. Infra: nihil est a me inferitum temporis causa.

[Vidi, cognoui, interfui] Tribus verbis, nulla copula interposita, vis summa perficitur. tale illud pro Milone c. 4. *Est haec, iudices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus.* Et Phil. 14. c. 10. *Hostes nefarios posttrahit, fudit, occidit.* Interdum et quattuor verbis, vt orat. 2. in Catilinam c. 1. *Abiit, excessit, euasit, erupit.*

[Satis opportune] Cum eorum gratia et auctoritas magno nobis emolumento et fuerit nunc, et esse possit.

[Cum ab illo discesserint] Lib. 1. epist. 9. *Sic enim te existimare velim; cum a vobis, meae salutis auctoribus, discesserim, neminem esse, cuius officii me tam esse deuinctum non solum consteatur, sed etiam gaudeam.*

[Pansa] C. Pansa, Vibiae gentis, vt mei testantur duo veteres argentei nummi, consul fuit cum A. Hirto, anno post Caesaris necem 1. tribunatuungesserat Sulpicio et Marcello coss. vt indicat Coelius lib. 8. epist. 8. Mutinensi pugna duobus vulneribus acceptis, Bononiae periiit, vt ait Appianus. vide lib. 10. epist. 30. et 33. et Phil. 14. c. 9. et Dionem lib. 46. Huius in se bene-

volentiam summam non hic modo, verum et in Phil. 7. c. 2. Cicero declarat his verbis: *Quamquam nos ab ineunte illius aetate usus, consuetudo, studiorum etiam honestissimorum societas, similitudoque deuinxit: eiusdemque cura incredibilis in asperissimis belli civilis periculis perspecta, docuit non modo salutis, sed etiam dignitatis meae fuisse fautorem.*

[Hirtius] Pansa collegae in consulatu, qui eodem in proelio occisus est. Homo nouus, vt Cicero etiam noster fuit: atque hoc illi exprobrauit M. Antonius epistola illa, quae est in Phil. 13. c. 11. *Acerbissimum, inquit, est, te, A. Hirti, ornatum esse beneficiis Caesaris, et talem ab eo relictum, qualem ipse miraris.* et Cicero, ad excusandam eius nouitatem, ita scripsit in quadam ad illum epistola in fragm. *Cum nobilitas sit nihil aliud, quam cognita virtus, quis in eo quem veterascentem videt ad gloriam, generis antiquitatem desideret?* Dio vnum fuisse ait e filijs proscriptorum a Sulla, et a Caesare ad honores elatum. Huic Cicero, post diuortium Terentiae, sororem sibi in matrimonium offerenti, respondit, se philosophiae simul et vxori operam dare non posse. auctor D. Hieronymus lib. 1. ad Iouinianum.

[Balbus, Oppius] Vide, quae diximus epist. 8.

[Matius] Virum doctissimum appellat lib. 7. epist. 15. eius habemus disertissimam epistolam lib. 11. 28.

[Postumius] Caesaris et hic familiaris, fortasse is, qui Siciliae praefuerat epist. 8. vel qui lib. 14. ad Attic. epist. 10. nominatur.

Plane

Plane ita faciunt] Ad illud refertur, *me proximum habeant.* ut sit: hoc ita multis officiis praestant, ut amorem singularem mihi declarant.

Pro me] Pro salute mea: veteres libri omnes, quos inspicere soleo dubiis in locis, habent, *per me.* nec displicet. Egerat Cicero per familiares Caesaris, amicos suos, non per se ipsum, cuius auctoritas et gratia non erat eiusmodi, ut aliorum incolumitatem deprecari posset. ita porro in Ampii salute impetranda ei satisfecerant amici eius omni sedulitate atque officio, ut vix ipse Cicero, si auctoritate et gratia pari fuisset, agere potuisset. *Agere autem per aliquem,* est, alius opera uti. et in epist. 10. dixit: *agam per me ipse et moliar.* Quocirca videndum, an rectius sit, *per me,* quam *pro me.* nam, neclibenter discedo ab antiquis libris; nec hic quidem, ut disceram, sententia postulat.

Molitur] Moliri est, sine proposito aliquid agere. epist. 10.

Nihil est a me inferuitum temporis causa] Hoc est, quod paullo ante dixit, *egi tuam causam apertius, quam mea tempora ferebant.*

Non minus auctoritate, quam gratia] Gratia adolescentes valere possunt, auctoritate non possunt. nam auctoritas quaedam existimatio est parta rebus egregiis, in quibus gravitas et consilium enituerit.

Cimber autem Tullius] Sic placet, ut alii emendarunt; licet veteres aliquot libri *Tullius* habeant.

Mihi plane satisfecit] Hic locus ostendit, Cimbrum inter Caesaris familiares fuisse. quod si quis ambigit, Senecam legat lib. 3. de

Ira c. 30. qui ait eum Caesaris partium civili bello defensores acerri- mum fuisse. Postea coniuravit in Caesarem, primasque partes in eo necando suscepit. Suetonius in Caesare c. 82. Plutarchus.

Non tam ambitiosae, quam necessariae] Sic epist. 6. *Cedit multorum iustis et officio incensis, non inanibus aut ambitiosis, voluntatibus.* Et in orat. pro Ligario c. 11. *Video, apud te causas rogantium valere plus, quam preces: ab iisque te moveri maxime, quorum iustissimum dolorem videas in petendo.*

Quas quia Cimber habebat] Videtur fuisse Cimber Ampii propinquus.

Diploma] Litterae Caesaris ob-signatae, reditum Ampio et incolumitatem dantes.

Tubam belli civilis] Quo ciues ad bellum ita vocarentur, ut ad proelium vocari milites solent. Tale illud Phil. 7. c. 1. *Bellicum me cecinisse dicunt.*

Quasi non gaudeant] Ob direpta, vel parvo empto proscriptorum bona.

Recepit] Recipere plus est, quam promittere. lib. 13. epist. 28. et lib. 5. epist. 8. Qui enim in se recipit praestaturum se promittit. lib. 13. epist. 41. dixit: *confirma et spondeo.*

Eppuleiae] Vxor. nam Ampia, filia: quia feminae gentis nomine appellabantur. Fulvii liber vnus, *Appuleiae:* reliqui omnes, *Eppuleiae:* quorum consensu moueor: licet Eppuleiae gentis mentionem alibi non viderim: *Eppiam* quidem exemplis non paucis cognitam habemus.

Cc 5

Nisi

Nisi quam ERN. *Nisi eam, quam*] Quam spem ab ipsa republica sperari oportere censerem. Omnino durius videtur, *sperare spem*. itaque Lambinus legit, *nisi eius*: ut sit, eius salutis.

Ab ipsa republica] Quae, belli ardore extincto, iacentem bonorum causam subleuabit. Sic epist. 10. *ipsa causa*, inquit, *ea est, ut iam simul cum republica, quae in perpetuum iacere non potest, necessario reuiviscat atque recreetur*. Et lib. 4. epist. 13. *Etiā illa, quae minimum nunc quidem potest, sed possit necesse est, res publica*.

Cum recorderer] Tacita cohortatio ad constantiam. commemorantur enim ea, quae sapientiam et animi magnitudinem pariunt.

In republica esse versutum] Hoc dicit, quia diuturna reipublicae administratione prudentia comparatur: qua qui praediti sunt, aduersis casibus minime franguntur.

In ipsa discrimina] In belli civilis initia. itaque iam ab eo tempore, quae acciderunt, suspicari ac diuinare potuisti. cur igitur mirarer constantiam tuam in iis rebus, quarum euentum aliquanto ante prospexeras?

Sed etiam, ut, si ita accidisset, victus, sapiens esses ERN. *si ita ac-*

cidisset, victus ut sapiens esses] Libri aliquot veteres: *sed etiam ut, si ita accidisset, victus et sapiens esses*. alii: *sed etiam ut, si ita accidisset, victus ut sapiens esses*. quos ita sum secutus, ut primum *ut*, induxerim, tamquam non necessarium. sententia similis epist. 1. *Sed id euenit, quod ingredientibus nobis in causam propositum fuit accidere posse: non debemus ita cadere animis, quasi aliquid euenir, quod fieri posse nunquam putamus*. Et epist. 6. *Sin, propter incertos exitus euentusque bellorum, posse accidere, ut vinceremur, putasses; non debere te ad secundam fortunam bene paratum fuisse, aduersam ferre nullo modo posse*.

Memoriae prodendis] Amplius hic historiam scribebat.

Simillimum praebeas] Eadem sententia lib. 1. ad Q. Fr. epist. 1. *Tubero, quem ego arbitror, praefertim cum scribat historiam, multos ex suis annalibus posse deligere, quos velit et possit imitari*.

Ad haec] Quae communia sunt: quando illa propria iam effugisti.

Quae secundis rebus delectationem modo habere videbantur, nunc vero etiam salutem] Idem lib. 4. epist. 3. et lib. 9. epist. 2. 3.

EPISTOLAE XIII.

ARGVMENTVM.

Bene sperare Ligarium iubet: hortaturque, ut interea fortem animum habeat. Scripta est post Africanum bellum, eodem fere tempore, quo M. Marcellus restitutus est. quod intelligitur ex oratione pro ipso habita, quae exstat. Eodem anno.

EXPLANA-

EXPLANATIO.

Tali tuo tempore] Exfulabat Ligarius, quod in Africa in Pompeianis partibus fuisset, vide orationem.

Aut consolandi, aut iuvandi tui causis] Lib. 4. epist. 13. In quo debebat esse aut promissio auxilii alienius, aut consolatio doloris tui. et epist. 10. huius libri: Tali tempore aut consolari, amicorum est, aut polliceri.

Et sententiam et voluntatem] Sentiebat, in eum non fore Caesarem duriores: quid autem eius causa vellet, re potius, quam verbis, se esse declaraturum, infra dicit.

Res] Epist. 10. Ipsa causa ea est, ut iam simul cum republica, quae in perpetuum iacere non potest, necessario reuiviscat atque creetur.

Dies] Quae omnia minuit ac mollit lib. 4. epist. 3. lib. 5. epist. 16. lib. 7. epist. 28.

Opinio hominum] Quia videt

bene homines de te sentire; nec putare, diutius eum huic irasci causae oportere.

Mitiores] Durum et mite opponuntur. Mitiores igitur subiunxit, quia duriores dixerat.

Ex Africa nuncius] De Pompeianis in Africa deiectis.

Ipsam] Sua sponte, nemine supplicante aut intercedente.

Diuturnioribus molestiis] Arma enim, semel in Thessalia superati, abicere noluerunt.

Quantum in ea republica, de qua ira sum meritis] Idem epist. 10.

Eadem causa opes meas fregit, quae tuam salutem in discrimen adduxit] Eadem de causa nostrum uterque eiecit. epist. 10.

Imago veteris meae dignitatis] Epist. 10. reliquiae pristinae dignitatis dixit. et lib. 4. epist. 14. Ne vestigium quidem ullum est reliquum nobis dignitatis.

EPISTOLAE XIV.

ARGUMENTUM.

Exordii loco significatio officii et amoris est: narratio, quid actum cum Caesare sit de Ligarii incolunitate, demonstrat: concludit epistolam corroboratio ad laetitiam, et constantis in eo iuvando animi promissio. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Si quis ERN. quisquam est timidus — is ego sum] Ingenua culpae confessio fidem facilius inuenit in aliis rebus. Et est concinna figura: si quisquam est, is ego sum. ut etiam lib. 15. epist. 4. Si quisquam fuit umquam remotus, et natura, et magis etiam,

ut mihi quidem sentire videor, ratione atque doctrina, ab inani laude et sermonibus vulgi, ego profecto is sum. Et lib. 5. de Fin. c. 26. Si est quisquam, qui acute in causis videre soleat, quae res agatur, is es profecto tu.

A. d.

A. d. V. ERN. Ad II. Kal. inter-
kalares priores] Locus perdiffi-

Indignitatem et molestiam] In-

deat, nec suo commodo me conueni-
re possit?

Tuum tempus] Ita locutus est,

Sed etiam ex oculis et vultu]

Hanc in opinionem discessi] Dis-

Tranquilliora] Contrarium con-

EPISTOLAE XV.

ARGVMENTVM.

Epistolae breuitas argumentum non desiderat. quis enim ea con-
tineri non videt gratulationem, beneuolentiam, officium?

EXPLANATIO.

Tibi gratulor: mihi gaudeo]

Et in epist. 4. ad M. Brutum: de
Cassio lactor, et reipublicae gratul-
lor: mihi etiam, qui, repugnante
et irascente Pansa, sententiam di-
xerim, ut Dolabellam bello Cas-
sus persequeretur. Marcellus quo-
que in epistola ad Ciceronem, lib.
4. 11. in hoc, inquit, ego mihi gra-
tulor.

EPISTQ.

EPISTOLAE XVI.
ARGUMENTVM.

Mutui amoris commemoratione quasi viam sibi ad petendum mun- nit: petit autem, ut absentem se tueatur; siquidem gratum fore non dubitet. Scripta quo anno interfectus est Caesar: si modo hic Bithy- nicus ille est, quem Siciliae praetorem post Caesaris necem praefuisse narrat Appianus. Antonio et Dolabella coss.

EXPLANATIO.

Bithynicus] Pompeiae gentis: cui genti cognomen hoc dedit Bi- thynia deuicta. Festus: *Ratrum tenentis iuuenis est effigies in Ca- pitolio, ephēbi more Graecorum arenam ruentis exercitationis gra- tia. quod signum Pompeius Bithy- nicus ex Bithynia supellectilis re- giae Romam aeportauit.* Nomina- tur etiam in libro de clar. orat. c. 68. *Q. Pompeius Bithynicus:* sed eum puro huius Bithynici pa- trem fuisse: nam illum inter mor- tuos oratores Cicero numerat in eo libro, qui scriptus videtur ante exitum Africani belli. haec autem, et quae sequitur epistola, scriptae sunt, nisi me coniectura fallit, post Caesaris necem. Huius autem pa- ter, qui nominatur in epistola se- quenti, videtur is esse, qui Bithy- nici cognomen adeptus est. quod ut ita esse constet, ipsa recitabo verba Ciceronis, ex eo, quem pro-

xime appellauimus, libro. *Q. Pom- peius, inquit, A. F. qui Bithynicus dictus est, biennio, quam nos, for- tasse maior, summo studio docendi, multaque doctrina, incredibili la- bore atque industria; quod scire possum. fuit enim mecum et cum M. Pisone, cum amicitia, tum stu- diis, exercitationibusque commu- nectus. huius actio non satis commen- dabat orationem. in hac enim satis erat copiae, in illa autem leporis parum. Eius filium, post Caesaris necem, Siciliae praepositum, Sex. Pompeius Magni filius occidit. Dio lib. 48.*

Tueare] Post Caesaris necem summa fuit Ciceronis auctoritas in ciuitate.

Intermoriturum] Pro, moritu- rum, dixit. alibi tamen, intermori, est morientium similitudine defi- cere.

EPISTOLAE XVII.
ARGUMENTVM.

Scribenti Bithynico, cupere se rempublicam constitutam, ut cum Cicerone ducere vitam possit, respondet, se quoque eadem tenem expi- ditare. deinde confirmat, si beneficia spectentur, coniunctiones ei, quam se, alios esse; si necessitudo, neminem.

EXPLANA-

EXPLANATIO.

Patris tui] Quem nominauit honorifice in Bruto, vt proxime ostendi.

Valuerunt ERN. *Valuerunt, aut valeant*] Valuerat Caesar, valebat Antonius, qui, quo anno Caesar periit, consul erat.

Coniunctiores tecum esse] In Caesaris partibus fuisse Bithynicum, et ab eo etiam ornatum, haec verba demonstrant: quibus Appiani testimonium accedit de Sicilia ei a Caesare mandata.

EPISTOLAE XVIII.

ARGVMENTVM.

Audierat Lepta, scriptam esse legem a Caesare, quam ferre propedem cogitaret, cum aliis de rebus, tum de creandis municipiorum decurionibus. et, quoniam familiares quosdam suos, qui praeconium fecerant, fieri decuriones volebat; ideo quaesuit a Cicerone per litteras, vt, ea de re quid in lege nondum promulgata scriptum esset, ex Balbo, Caesaris familiarissimo, cognosceret. Respondet Cicero, quod ex Balbi codicillis cognouerat, licere iis, qui praeconium fecissent, in decurionibus esse; qui facerent, vetari. Rescribit etiam de bello Hispaniensi, de Leptae negotio, de Oratore suo, de mansione urbana. Praeceptum in extremo dat Leptae filio, vt Hesiodum ediscat, ac saepe recitet eius versus de virtute per sudorem comparanda. Scripta est eo anno, cum Caesar, quantum consul sine collega, contra Pompeii liberos in Hispania pugnaret.

EXPLANATIO.

Leptae] Q. Leptae, quo fabrium praefecto vltus est Cicero proconsul in Cilicia. lib. 3. epist. 7.

Simul accepi] Varius est huius aduerbii vltus. dicitur enim, *simul atque, simul ac, simul vt, simul*. hic quidem, vt scripsi olim adulescens, omnes libri veteres, quos tunc videre potui, habebant, *simul accepi*, non *simul atque accepi*, vt est in vulgatis libris. Itidem nunc, inspectis omnibus libris, quos ab amicis contrahere potui, video consentire omnes cum iis, quibus olim vltus sum. itaque discedendum a veteribus libris non censui, cum praesertim ita locutos esse non modo Terentium, Lucretium, Virgi-

lium, Horatium, viderem; (nam sermo poeticus ab oratorio non nihil differt) verum etiam Ciceronem ipsum, vt lib. 4. Acad. c. 27. *Simul instant tibicen, a perito carmen agnoscitur*. et lib. 3. de Fin. c. 6. *Simul autem cepit intelligentiam*. Omitto alia eiusdem generis exempla. quamquam, quibus hoc loquendi genus ignotum fuit, ii pro libidine saepe mutarunt *simul in simul atque*, vel *simul ac*: in quo scripti libri, sublato mendo, veritatem restituant.

Per codicillos] Vide, quae de codicillis diximus lib. 4. epist. 12.

In lege] Quam Caesar, vbi Romam ex Hispania reuertisset, ferre cogita-

rogia
ante
post
qui
vt ip
garet
fuisse
e Bal
quaes

De
colon
curio
ad fer
cipiis
in co
Ac no
decem
res fu
cunda
nanti

Q
rent]
lata a
senat
et c
esse,
tus E
ticos

Pa
lium
pauil

Pa
spani
dona
men
spani
hodie
cia P
libro

Is
nes]
de bo
acies
later
leui a

cogitabat: scripserat autem vel ipse ante quam iret in Hispaniam, vel, post professionem, Balbus et reliqui familiares, ex eius sententia: ut ipso in urbem reuerso promulgaretur, et ferretur. nam, si lata fuisset, vel etiam promulgata, non e Balbo, quid in ea esset, Cicero quaesisset.

Decurionibus] Senatores vel coloniarum, vel municipiorum, *decuriones* vocabantur. et ut Romam ad senatum consules, ita in municipiis ad decuriones *quattuorviri*, in coloniis *dumviri* referebant. Ac nomine quidem ipso *decuriones*, decem tantum videntur: sed plures fuisse constat ex eo, quod in secunda agraria c. 35. centum nominantur.

Qui hodie haruspiciam faciunt] Pungebat bonos viros delata a Caesare haruspici Ruspinae senatoria dignitas. Haruspiciam et extispiciam professione artes esse, re vera non esse, tradit Sextus Empiricus aduersus Mathematicos c. 14.

Pompeium] Cnaeum, Magni filium: qui, ad Mundam victus, paullo post interfectus est.

Paciaeci] L. Iunii Paciaeci, Hispani hominis, Romana ciuitate donati: quod praenomen et nomen indicant. cognomen vero Hispanum fuisse, satis constat: cum hodie quoque multi in ea prouincia Paciaeci nominentur. de hoc in libro de bello Hispaniensi c. 3.

Ipsas ERN. Illi XI. esse legiones] De copiis Pompeii sic in libro de bello Hispaniensi c. 30. *Erat acies XII. aquilis constituta, quae lateribus equitatu tegebatur, cum leui armatura millibus sex. Prae-*

terea auxiliares accedebant prope alterum tantum.

Oratorem meum] Librum de perfecto Oratore, quem Caecina nominauit epist. 7. et ipse lib. 15. epist. 20.

De dicendo] De ratione dicendi. Sic locutus lib. 1. de Orat. c. 24. *Quid est ineptius, quam de dicendo dicere?*

Tantundem] Imperite nonnulli scribunt, *tantundem*. nam Priscianus lib. 1. admonet, *in* transire in *n*, sequentibus *d, t, c, q*, ut *tam tandem, tantum tantundem, idem identidem, num nuncubi*.

Tulliae meae] Cum qua diuortium fecerat Dolabella. paullo enim post mentio fit de prima pensione ab eo exigenda: eademque de re lib. 16. epist. 24.

Partus] Ex partu Tulliam decessisse, Plutarchus auctor est. bis igitur peperit, semel ante pugnam Pharsalicam, cum in Graeciam ad Pompeium Cicero iturus esset; ut lib. 10. ad Attic. epist. vlt. iterum, cum in Hispania Caesar contra Pompeii liberos pugnaret: quod hic locus ostendit.

Primam pensionem] Triennio, tribus pensionibus, post diuortium dos reddebatur: quod tempus *annuam, bimam, trimam diem* vocabant. dotis exactionem, *annua, bimam, trima, die* celebrari vetuit Iustinianus, ut est L. vn. §. 7. C. de rei uxoriae actione. Sic et Vlpianus fragm. tit. 6. §. 8. et Pomponius locuti sunt. *uxoriae pensionis* mentio lib. 11. ad Attic. epist. 23.

Aedificia] Villae.

Domus] In Palatio lib. 5. epist. 6.

Ediscat] Aeschines: *Δεῖ παιδας τῶν ποιητῶν γυμνας μάνασθαι, ὡς ἄνδρες*

ἄνδρες χρωῶνται. Isocrates quoque sententias Hesiodi laudat.

Τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρωῖτα] Sic Mediceus liber: reliquos versus non habet. recte, satis enim est, primis verbis locum indicare. quem saepe morem Cicero seruauit. Hesiodi versus hi sunt Oper. et Dier. v. 289.

Τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρωῖτα θεοὶ προ-
πάρουθεν ἐθήκαν

Ἀθάνατοι μακρὸς δὲ καὶ ὄρεσις
οἶμος ἐπ' αὐτήν,

Καὶ τριχὺς τὸ πρῶτον ἐπὶν δ' εἰς
ἄκρον ἵκηται,

Ῥηϊδίη δ' ἡπειτα πέλει, χαλεπή-
περ ἔσσα.

Simonides etiam, apud Clementem Alexandrinum lib. 4. Stromatum, habitare virtutem in rupibus difficillimis, dixit.

EPISTOLAE XIX.

ARGVMENTVM.

Lepta significauerat, diuersatum se esse apud Maculam, beneque ab eo acceptum. deinde petierat a Cicerone, ut a Balbo curam sibi eorum ludorum impetraret, quos Caesar, deuictis iam in Hispania Pompeii liberis, per singulas regiones dare cogitabat; eaque iam de re ad Balbum et Oppium scripserat. De Macula, respondet Cicero, gaudere se, quod officio functus esset, amicitiae humanitatisque debito: eiusque Falernum laudat. Ludorum curationem non probat. Scripta est reuertente ad urbem Caesare post Hispaniense bellum.

EXPLANATIO.

Maculam] Fortasse Pompeium Maculam, amatorem Faustae, L. Sullae filiae: de quo Macrobius lib. 2. Saturn. c. 2.

Eius Falernum] Villa in agro Falerno: de quo Plinius lib. 14. c. 6. Falernus ager a ponte Campano lacu potentiibus urbanam coloniam Sullanam, imper Capuae contributam, incipit. sic Tusculanum, Albanum, Pompeianum, Cumanum, villae, nomine sumpto a propinquis opidis, vel ab agro, ubi opida olim fuerant.

Diuerforio] Et si diuertere verbum commune est, pertinetque ad omnia loca, siue aliena, siue nostra, ad quae de via defleximus, paullo post discessuri: diuerforium tamen appellari non solet, quocumque diuertimus. aliquid enim ha-

bent proprium, quo differant, diuerforium, hospitium, taberna, quam opinor cum caupona idem esse. Diuerforium potest et alienum esse, quo diuertimus amicitiae causa, nec pretio soluendo, nec diu mansuri; et nostrum, nostri commodi causa emptum, aut aedificatum; ne vel ad hospitem, cui molesti esse nolimus, vel ad cauponem diuertere cogamur. itaque lib. 7. epist. 23. ista summa, ait, nae ego multo libentius emerim diuerforium Tarracinae, ne semper hospiti molestus sim. Hospitium duabus rebus cum diuerforio congruit, una, quod modo nostrum est, quo hospites excipimus; modo alienum, quo ipsi excipimur; altera, quod gratuitum: duabus item discrepat; et quod sanctiora quaedam iura obtinet,

obtinet, vnde *hospitales dii, hospitalis Iuppiter*; et quod diuturnioris interdum commorationis est. *Hospites* autem Cicero in orat. pro Cluentio c. 59. usurpauit pro iis, qui diuersantur in caupona. *Hominem*, inquit, *multorum hospitum*, A. Binnium quendam, coponem, de via Latina, subornatis: qui sibi a Cluentio, seruisque eius, in taberna sua manus allatas esse dicat. Quo loco accepit *hospites* pro peregrinis, vt alibi quoque, non pro iis, quorum sancta iura sunt. *Taberna* et *caupona*, vt verba Ciceronis, proxime recitata, demonstrant, idem sunt inter se, non idem tamen cum *hospitio*, et *diuersorio*. siquidem illa et amicos tantum, et gratis accipiunt: hae vero amicum a peregrino non distinguunt, sed alienis etiam ignotisque hominibus quaestus gratia patent. Hoc tamen animaduertendum, *tabernae* significationem latius patere, quam *cauponae*. nam tabernarum plura genera, in quibus merces venduntur, vt *taberna libraria*, orat. 2. in Antonium c. 9. *tabernae sutrinae*, apud Tacitum lib. 15. *Annal* c. 34. *argentarias* etiam *tabernas* Liuius appellauit lib. 26. c. 11. non in quibus veniret argentum, sed pretio permutaretur, vel de manu, quod aiunt, in manum, vel vt alibi tantundem redderetur: quod hodie quoque fit. nec dubito, quin eisdem in tabernis fenori pecunia daretur. *Tabernae veteres* et *nouae*, circa forum, ex Plauto, Varrone, Cicerone, Liuiio, Plinio, cognoscuntur. ideo Plautus in *Men. Act.* 2. *Sc.* 3. v. 81. et in *Truc. Act.* 3. *Sc.* 2. v. 29. *diuersoriae* cognomen addidit, vt a reliquis tabernis distingueret. Sunt etiam *tabernae*, hu-

miles aedes, ex tabulis fere confectae, in quibus pauperes habitant, vnde Horatius lib. 1. *Carm. od.* 4. v. 13.

Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas,

Regumque turres. —

Caupona vendit ea tantum, quae comeduntur, aut potantur.

Petrinum tuum] Villae nomen, a vico Petrino, qui fuit in Sinuessano. Horatius lib. 1. *epist.* 5. v. 5.

— *Sinuessanumque Petrinum.*

Commorationis est, non diuersorii] Ergo diuersorii commoratio non est. quod supra ostendimus.

De curatione aliqua] Hac de re, vt opinor, sic lib. 13. ad Attic. *epist.* 46. *Balbus conueni. Lepta enim, de sua vini curatione laborans, me ad eum perduxerat.*

Munerum regionum] Et antiquus liber, et Suetonii testimonium, in Caesare c. 39. ipsa etiam sententia me hortatur, vt, *regionum*, legam. ludi enim significantur, quos Caesar, superatis iam in Hispania Pompeii liberis, per singulas regiones dare cogitabat: id quod e Suetonii cognoscitur historia. Ac, ne quis, mentione a me regionum facta, contradicendi occasionem arripiat, quod ante Augustum diuisa vrbs non fuerit in regiones: ait enim de Augusto Suetonius c. 30. haec: *Spatium vrbs in regiones, vicosque diuisit*: moneo lectorem, vrbs regiones hic vocari quasdam vrbs partes a locis, licet earum certi fines nondum essent, qui postea statuti sunt ab Augusto, Italiam urbemque in regiones diuidente. propterea et Suetonius dixit, ludos regionatim vrbe tota a Caesare, D d conf-

confectis bellis ciuilibus, datos esse. Aliis placet legere, *munerum regionum*: vt munera Caesaris regis dicantur. quod nec improbo, nec tamen satis probō: licet *regem* appellari Caesarem videam lib. 13. ad Attic. epist. 37. non enim arbitror Ciceronem in vllis, praeterquam ad Atticum, litteris ausum esse *regem* Caesarem appellare. sed Attico nihil occultat, sensus omnes aperit, fretus eius amore, fide, summaque sapientia.

Balbus] Quae Balbus et Oppius, absente Caesare, agebant, ea solere illi rata esse, dictum est epist. 8.

Assequi vis] Sperabat ita se beneuolentiam Caesaris ea curatione consecuturum, vt intimorum in numerum perueniret.

Præter operam] Qua excepta, tu quoque nihil afferes.

Si modo id ipsum sciet] Te ludos curasse: quod ignorare potest, in tanta maiorum rerum occupatione.

Non accepisse] Hoc ipsum Cicero monet lib. 2. de Offic. c. 20. *Qui se*, inquit, *locupletes, honoratos, beatos putant, hi ne obligari quidem beneficio volunt. quin etiam beneficium se dedisse arbitrantur, cum ipsi, quamuis magnum aliquod, acceperint.* Eiusdem ge-

neris illud in epist. ad M. Antonium, lib. 14. ad Attic. epist. 13. *Litterae tuae sic me affecerunt, vt non dare tibi beneficium viderer, sed accipere a te.*

Aliquid videbimus, in quo sit species ERN. *spes*] In hac enim curatione spes ponenda non est. nam, quod eo labore assequi vis, nullo modo assequere. aliquid igitur videbimus, vnde sperare liceat, in eorum numerum, qui Caesaris intimi familiares sunt, posse te peruenire. Hanc ego loci huius esse omnino sententiam arbitror: ad eamque pertinent verba, quae sequuntur. Non modo, inquit, non appetendum, sed fugiendum arbitror, quidquid eiusmodi sit, vt, quod tu assequi vis, id ex eo assequi non queas. Sunt, quibus placeat, *species*, non *spes*: quod ita scriptum videant in Mediceo libro. qui si vbique esset emendatus, non tam saepe ab eo discederent. Hic quidem vt omitam eos libros, quibus olim vsus sum, tredecim exemplaria, quorum nonnulla haud parum antiqua sunt, habent, *spes*. quare, cum nec obscura sit sententia; nec libri veteres dissentiant; mutandum nihil statuo.

Asturae] Lib. 13. ad Attic. epist. 38. significat, velle se Asturae Caesarem ex Hispania redeuntem exspectare.

EPISTOLAE XX.

ARGVMENTVM.

Accurate multa colligit, vt Toranio exsulanti persuaheat, ne se commoneat. Consolationem vnā illam affert, qua etiam vsus est in epist. 4. ad Torquatum, nihil iis horribile aut eximiescendum videri, qui tum recte vixerint, tum aetate etiam eo iam peruenierint, vt vitae non multum superesse videatur. Scripta belli Hispaniensis tempore.

EXPLA.

EXPLANATIO.

C^m. Plancii] Pro quo exstat oratio.

Quod vitaueris] Toranius antea scripserat, velle se nescio quo accedere, vt aduenientibus ex Hispania se offerret, quos ad impetrandam a Caesare salutem suam, conciliare sibi cupiebat.

Ne illud quidem non quantiuis, subito ERN. Ne illud quidem non, quamuis subito] Sic veteres libri omnes, recte: nam duae negantes particulae, *ne non*, affirmant: quod ignorat nemo: quasi dixerit, et praeter illud, quamuis subito, cum certi aliquid audieris, te istinc posse proficisci. Mendo locus vacat, contra quam nonnullis visum est: modus tamen loquendi, *ne illud quidem non*, parum vsu tritus, sed nec omnia Ciceronis ad hanc aetatem scripta perueniunt; nec ea, quae singularia sunt, qualia et in Cicerone ipso, et in aliorum libris multa animaduertimus, damnare statim et eiicere, nostri iudicii est.

Proficisci] Ad urbem, cum de tua salute certi aliquid audieris.

Nihil est praeterea] Improbatur eam rationem, qua Toranius adductus de loci mutatione cogitabat. cur, inquit, aduenientibus te offeras?

Cilone ERN. Chilone] Sic malo, vt est in Maffei libro, quam Cilone. Chilo, cognomentum eorum fuisse,

qui labris essent maioribus, Festus docet. nam a Graeco *χελος* deducitur.

Quodsi recipiet ille se] Si Caesar ex Hispania redibit. Haec verba nondum Hispaniense bellum esse confectum demonstrant: quod e sequenti etiam epistola intelligitur.

Vel impedit, vel morabitur] Ne veniat, vel ne cito veniat.

Vbi omnia scire possis] Ex litteris amicorum. non longe igitur Toranius aberat.

In hac causa] In eo, quod ad Pompeianos omnes, belli ciuilis causa exsulantes, pertinet, non enim interpretor, *in hac causa*, quae ad te vnum pertinet.

Praeter communem casum ciuitatis] Praeter vniuersae reipublicae interitum, dixit in epistola sequenti. et ad Torquatium, epist. 1. idem scripsit. *Reliquum est*, inquit, vt te id ipsum, quod ego quod si consolationis loco pono, maxime excruciet, commune periculum reipublicae.

Ita viximus, et id aetatis iam sumus] Egregie sententiam hanc explicauit epist. 4. *Adiunat*, inquit, etiam aetas; et acta iam vita, quae cum cursu suo bene confecto delectatur, tum verat in eo vim timere, quo nos iam natura ipsa paene perduxerit.

Pietate] Vide lib. 1. epist. 1.

EPISTOLAE XXI.

ARGVMENTVM.

Consolationis loco praeterita colligit: et, quid ipse, amissa reipublicae salute, sentiat, quasi exemplum ad imitandum proponit. plurimum quidem ad leuandum dolorem valere mentis optimae conscientiam,

Dd 2

tiam,

ziam, ostendit: Toranio autem, praeter communem casum ciuitatis, nihil timendum: se quidem pro virili curaturum omnia, quae ad salutem eius ac liberos pertinere videbuntur. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Commemorabam] Aliis, an sibi? sibi potius, et cogitatione, non voce. quasi dixerit: memoria repute-
 bant, in memoriam redigebam.

Solosque nos vidisse] Gratiae causa cum vno Toranio communicat hanc laudem. sed, quantum esset in ciuili bello mali, non soli viderant Cicero et Toranius, sed et Sulpicius, et Marcellus, et Varro. lib. 4. epist. 2. et 7. lib. 9. epist. 6.

Spe pacis exclusa] Quorundam Pompeianorum culpa, qui, Pompeio duce freti, peropportunam et rebus domesticis et cupiditatibus suis illius belli victoriam fore putabant. lib. 4. epist. 1. lib. 6. epist. 6. et lib. 7. epist. 3. et lib. 9. epist. 6.

Seruitutem] Ob contumaciam et arrogantiam Pompeianorum, iisdem tamen crudelitatem tribuit lib. 4. epist. 9. 14. et lib. 9. epist. 6. et Caelius lib. 3. epist. ult. et lib. 11. ad Attic. epist. 6.

Fortes illi viri et sapientes] Cum ironia dictum. Fortes, qui me timidum vocarent: sapientes, qui de belli euentu nihil timendum iudicarent.

Domitii et Lentuli] L. Domitius Ahenobarbus, et L. Lentulus consul.

Timidum] Cum pacem quauis tuta conditione cupiebam. lib. 5.

epist. ult. epist. 4. et 6. huius libri.

Cum omnium rerum mors sit extremum] Horatius lib. 1. epist. 16. v. 79.

— *Mors ultima linea rerum est.*

Hoc significat, mala omnia morte terminari. epist. 4. *Cum impendat, in quo non modo dolor nullus, verum finis etiam doloris futurus sit,*

Salutem] Ipsius reipublicae, cuius antea dignitas, bello autem ciuili salus etiam concidit. significat illud tempus, cum accipiendas, quas tulit Caesar, conditiones censuit, ne reipublicae salus, quando iam dignitas amissa erat, in discrimen adduceretur.

Voluisse] Quod consequi non potuit, ob nonnullorum pugnandi cupiditatem. epist. 6. *Vita est auctoritas mea, non tam a Pompeio, etc.*

Sententia et voluntate] Vtramque coniungit et epist. 13.

Praeter vniuersae reipublicae interitum] Praeter communem casum ciuitatis, dixit in epistola proxima.

Praesto semper futurum] Tale illud epist. 5. *A me vero tibi omnia liberisque tuis paratissima esse, confidas velim.*

EPISTOLAE XXII.

ARGVMENTVM.

Victo in Thessalia Pompeio, boni ciues multi ab armis discesserunt: quorum alii, spe veniae a Caesare impetrandae, in Italiam reuersi sunt, et Cicero, et hic Domitius; alii eodem consilio in Asiam ierunt, aut in Achaia

Achaia remanserunt, ituri obuiam Caesari ex Alexandrino bello redeunti: alii vero, vel quia victori supplicare nollent, vel quod ei se committere non audent, in opida libera, bello vacua, secesserunt, ut M. Marcellus, qui Rhodi vel Myrtenis aliquandiu maluit vivere, quam Romae. Sed in Italiam primi Cicero et D. Laelius venere: unde illud lib. II. ad Attic. epist. 7. edixit ita, ut me exciperet, et Laelium nominatim. Domitii senior aduentus fuit: quod et ex hac epistola, et ex ea ad Atticum scripta, quam appellavi proxime, cognoscitur. Excusat igitur Cicero officium suum, quia litteras ad eum antea non miserit: oratque et obtestatur, ut, cum reipublicae iam satisfecerit, incolumitati suae consulat, amicorumque, quos belli casus eripuit, desiderium aequo animo, aut forti saltem ferat. In extremo pollicetur, se omnia facturum studiosissime, quae saluti illius et dignitati conducere arbitrabitur. Caesare III. et Lepido coss.

EXPLANATIO.

Deterruit] Remouit. sic lib. 5. epist. 2. *Vt eum ab illa iniuria detererent.*

Ipsa egens rebus omnibus] Eadem sententia lib. 4. epist. 13. et alibi.

Plus conatum esse] Plus conatus esset muneris suscipere reipublicae causa, quam praestare posset, si post pugnam Pharsalicam bellum cum aliis renouare voluisset. quod non fecit, desperata victoria.

Quam quantum praestare posset] Post Pharsalicum proelium ideo nihil muneris suscipere voluisti, quod optime intelligeres, id praestari a te non posse, amissa prorsus vincendi spe.

Quae daretur] Licet non optima.

Sed cum consilii tui] Argumentum huiusmodi est: si mansisses in bello, ut mansere multi; tamen hortarer te, ut aequo animo fortunam tuam ferres, eaque viuendi conditione, quae daretur, vtereris: cum vero statim, victo in Thessalia Pompeio, belli finem tibi statueris eum, quem ipsa fortuna terminum

nostrarum contentionum esse voluisset; multo magis hortari te debeo, ne moerori te totum dedas, sed incolumitati tuae consulas.

Voluisset] Quasi suam tota de re voluntatem Pharsalico bello fortuna declarasset.

Parenti] Matri, non patri. infra.

Qui ex te pendet] Quorum incolumitas in tua sita est.

Is hoc tempore vtare] Id enim tradidere sapientissimi viri, culpa qui careat, ei magnopere dolendum non esse.

Eorum desiderium] Quo Domitium angere, videtur Cicero auduisse.

Si non aequo] Non dolere enim non possumus: sed dolorem premere et vincere fortitudine possumus.

Ego, quid possim, nescio] Epist. I.

Qui sim hoc tempore, intelligo.

Quae tibi utilia esse arbitror] Explicat diuersis verbis eandem sententiam, quam paullo ante, cum dixit, *quaecumque saluti dignitati-que tuae conducere arbitror.*